

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.



Temel Haklar Sektör Koordinasyonunun Güçlendirilmesi Projesi

İFADE VE BİLGİ EDİNME ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA (MACARİSTAN-LİTVANYA-İSVEÇ)

ANKARA
2023

İFADE VE BİLGİ EDİNME ÖZGÜRLÜĞÜNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMA (MACARİSTAN-LİTVANYA-İSVEÇ)

Bu doküman Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle üretilmiştir. Bu dokümanın içeriğinden sadece WEglobal Danışmanlık A.Ş. liderliğindeki konsorsiyum sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği veya T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı'nın görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

İÇİNDEKİLER



KISALTMALAR.....	5
GİRİŞ.....	6
1. GENEL OLARAK İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	7
1.1. İfade Özgürlüğünün Tanımı ve Kapsamı.....	7
1.2. İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması.....	7
1.3. İfade Özgürlüğünün Öznesi.....	8
1.4. İfade Özgürlüğünün İçeriği.....	8
1.5. İfade Özgürlüğü Biçimleri ve Araçları.....	8
1.6. İfade Özgürlüğünün Yorumlanması.....	8
1.7. AB Hukuku ve İfade Özgürlüğü.....	9
2. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE DEZENFORMASYONLA MÜCADELE.....	10
2.1. Yasal Çerçeve.....	10
2.1.1. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyona İlişkin Uluslararası Hukuk.....	11
2.1.2. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyona İlişkin AB Hukuku.....	12
2.2. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyon Bağlamında AB Üye Ülkeleri.....	13
2.2.1. Üye Ülkelerin Mevzuatı.....	13
Macaristan.....	13
Litvanya.....	14
İsveç.....	14
2.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama.....	14
Macaristan.....	15
Litvanya.....	15
İsveç.....	16
3. TERÖRLE MÜCADELE VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	17
3.1. Yasal Çerçeve.....	17
3.1.1. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Hukuk.....	17

3.1.2. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğüne İlişkin AB Hukuku.....	18
3.2. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğü Bağlamında AB Üye Ülkeleri.....	20
3.2.1. Üye Ülkelerin Mevzuatı.....	20
Macaristan.....	20
Litvanya.....	20
İsveç.....	20
3.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama.....	21
Macaristan.....	21
Litvanya.....	22
İsveç.....	23
4. NEFRET SÖYLEMİ VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ.....	24
4.1. Yasal Çerçeve.....	24
4.1.1. İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemine İlişkin Uluslararası Hukuk.....	24
4.1.2. İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemine İlişkin AB Hukuku.....	25
4.2. Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Bağlamında AB Üye Ülkeleri.....	26
4.2.1. Üye Ülkelerin Mevzuatı.....	26
Macaristan.....	26
Litvanya.....	27
İsveç.....	28
4.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama	28
Macaristan.....	28
Litvanya.....	29
İsveç.....	29
GENEL DEĞERLENDİRME.....	30
Dezenformasyon.....	31
Terörle Mücadele.....	32
Nefret Söylemi	32
KAYNAKÇA.....	34

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABİA	Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
ADÖ	Amerikan Devletleri Örgütü
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
CDCT	Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi
DHY	Dijital Hizmetler Yasası
ECRI	İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
FRA	Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı
ICCPR	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
IFCN	Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
STK	Sivil Toplum Kuruluđu

Giriş

Bu çalışmada ifade özgürlüğü bağlamında, dezenformasyon, terörle mücadele ve nefret söylemi gibi öne çıkan konular incelenmektedir. Konuların her biri çalışmada ayrı bölümler altında incelenmektedir. Her bir bölümde, konuya ilişkin uluslararası belgelerin bir listesi yer verilmekte, ardından üç AB Üye Ülkesinde konuyla ilgili mevzuat ve uygulamalar tartışılmaktadır. Son olarak, konuya ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu çalışmada, üç AB Üye Ülkesinin (Macaristan, Litvanya ve İsveç) ifade özgürlüğüne ilişkin uyguladığı yasal ve pratik tedbirler incelenmektedir. Macaristan'ın seçilmesindeki temel faktör, son yıllarda ifade özgürlüğü açısından mercek altında olmasıdır. Macaristan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından tespit edilen ifade özgürlüğü ihlallerinin sayısı açısından şu anda AB Üye Ülkeleri arasında 5. sırada yer almaktadır.¹ Ayrıca Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün 2023 yılı basın özgürlüğü endeksinde de 72. sıradadır.²

Litvanya, Birlik'in nispeten yeni üyelerinden biri olması nedeniyle seçilmiştir. Bağımsızlığını kazanmasının ardından Litvanya çok sayıda uluslararası hükümetlerarası kuruluşu katılmış ve çok sayıda uluslararası sözleşmeye taraf olmuştur. AİHM nezdinde Litvanya'nın ifade özgürlüğüne ilişkin ihlal sayısı şu anda üçtür.³ Ayrıca Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün 2023 yılı basın özgürlüğü endeksinde Litvanya 7. sırada yer almaktadır.⁴ Görece yakın zamanda demokratik bir sisteme geçiş yapmasına rağmen, Litvanya ifade özgürlüğüne ilişkin daha sağlam ilkeler benimsemiştir.

İsveç, uzun bir süredir, yani 1995'ten bu yana AB üyesi olması ve ifade özgürlüğünün en üst düzeyde korunmasını sağlayan anayasal çerçevesi nedeniyle üçüncü ülke olarak seçilmiştir. AİHM nezdinde İsveç'in ifade özgürlüğüne ilişkin ihlal sayısı şu anda ikidir.⁵ Ayrıca, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün 2023 yılı basın özgürlüğü endeksinde İsveç 4. sırada yer almaktadır.⁶ Ülke seçiminde göz önünde bulundurulacak bir diğer husus da İsveç'in terörle mücadeleye ilişkin mevzuatında yakın zamanda yapılan değişikliklerdir.

Söz konusu Üç Üye Ülkenin mevzuatı ve uygulamaları, bu çalışmada vurgulanan üç konuya ilişkin değerli bilgi kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Terörle mücadele ve nefret söylemi uzun süredir araştırılan konular olsa da dezenformasyon ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki son yıllarda giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Ancak incelenen üç ülkede, bu nispeten yeni olguyla ilgili güvenilir kaynaklara ulaşmanın oldukça zor olduğu görülmüştür.

Öte yandan, çoğunlukla "geleneksel" konular olarak görülen nefret söylemi ve terörle mücadeleye ilişkin yasal çerçevenin önemli kısıtlamalar içerdiğini de belirtmek gerekiyor. Bu çalışmada incelenen üç ülkede de terörle ilgili ciddi bir sorunun bulunmadığını da ifade etmeliyiz. Ayrıca, terör bağlamında, ifade özgürlüğüyle ilgili önemli bir endişenin de bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yine de insan haklarına ilişkin uluslararası kanunlar ile AB hukukunda tesis edilen belirlenen temel ölçütler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Son olarak, bu çalışma hem olumlu örnekleri hem de tutarsızlıkları mümkün olduğu ölçüde incelemeyi amaçlamaktadır.

1 Bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng (Erişim tarihi: 15.06.2023).

2 Bkz. <https://rsf.org/en/index> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

3 Bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng (Erişim tarihi: 15.06.2023).

4 Bkz. <https://rsf.org/en/index> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

5 Bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats_violation_1959_2022_eng (Erişim tarihi: 15.06.2023).

6 Bkz. <https://rsf.org/en/index>, (Erişim tarihi: 15.06.2023).

1. Genel Olarak İfade Özgürlüğü



1.1. İfade Özgürlüğünün Tanımı ve Kapsamı

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden (İHEB) başlayarak, ifade özgürlüğü uluslararası insan hakları hukukunun ayrılmaz bir parçası olmuştur: "Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malûmat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir." 19. maddesinde ifade özgürlüğünü ele alan ilk bağlayıcı evrensel belge olan Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (ICCPR) 1966'da kabul edilmesiyle, ifade özgürlüğü Sözleşme'yi onaylayan tüm devletler için bağlayıcı bir norm haline geldi. Ayrıca, 1950'de kabul edilen ve insan hakları konusunda en etkili belge olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10. maddesi de ifade özgürlüğünü düzenlemektedir.

Bu hükümler ifade özgürlüğüne ilişkin yalnızca bazı ipuçları vermekte, söz konusu hakkın kapsamını tam olarak ele almamaktadır. Avrupa'da ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ifade özgürlüğüne ilişkin içtihatları, bu nispeten özet hükmün yorum yoluyla farklı ifade biçimleri ve araçlarına uygulanmasına olanak tanımıştır. Hakkın kapsamı 1950 yılında hazırlanan mevcut metnin ötesine geçmiş ve içtihatla ete kemiğe bürünmüştür.

İfade özgürlüğü üç farklı özgürlüğü kapsar: fikir sahibi olma özgürlüğü (örneğin, bir kamu görevlisinin siyasi partiye üye olması nedeniyle görevden alınması⁷ veya göreve gelmeyi reddetmesi⁸ fikir sahibi olma özgürlüğüne müdahale olarak kabul edilir), bilgi ve fikirlere erişim özgürlüğü ve bilgi ve fikirleri yayma özgürlüğü. İfade özgürlüğü; bireylerin haber ve bilgiler ile başkalarının fikirlerine özgürce erişebilmeleri, düşünce ve görüşlerinden dolayı kınanmamaları ve düşünce ve fikirlerini tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla özgürce ifade edebilmeleri, anlatabilmeleri, savunabilmeleri, aktarabilmeleri ve yayabilmeleri anlamına gelmektedir.

Bilgi ve fikirlere erişim özgürlüğü; medya organlarının halka sunduğu basılı veya görsel-işitsel içeriklere erişimi; internette mevcut olan içeriklere erişimi ve kitap, gazete, dergi, radyo veya televizyon vb. araçlara erişimi içermektedir. Bu özgürlükle kamusal tartışmalar kapsamında halkın bilgi ve fikirlere erişiminin sağlanması amaçlanmakta ve kamusal tartışmalara katılım demokratik çoğulculuğun vazgeçilmezi olarak görülmektedir. İfade özgürlüğünün en bilinen yönü bilgi ve fikirleri yayma hakkıdır. Fikirlerin aktarımı ve dolaşımını sağlaması ve hem bireyi hem de toplumu bilgilendirmesi nedeniyle, yayma hakkının özel bir boyutu olan basın özgürlüğüne özel bir önem verilmektedir.

1.2. İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması

AİHS'nin 10. maddesinin birinci paragrafı ifade özgürlüğünü korurken, ikinci paragrafı bu hakkın nasıl ve hangi haklı sebeplerle kısıtlanabileceğini düzenlemektedir. Kamu makamlarının bu hakkın kullanılmasına yönelik yapabileceği müdahaleler, ancak belirtilen sınırlama kriterlerine uygun olması halinde haklı ve hukuka uygun kabul edilebilir. AİHM kısıtlamaların hukuka uygunluğunu değerlendirirken "üç bölümlü test" adı verilen bir inceleme yöntemi kullanmaktadır. Buna göre, bir müdahalenin hukuka uygun sayılabilmesi, yani ifade özgürlüğüne yönelik müdahalenin hukuki dayanağının olması için, müdahale acil bir sosyal ihtiyaca yanıt vermeli, müdahale son çare olarak kullanılmalı ve müdahalede kullanılan araçlar ulaşılmak istenen amaç ile orantılı olmalıdır. Bu çalışmanın nefret söylemi, dezenformasyon ve terörle mücadele konularına odaklandığı göz önüne alındığında, bu konuları hedef alan müdahalelerin ifade özgürlüğünü ihlal etme olasılığının mevcut olduğu öngörülmektedir. Sonuç olarak, kısıtlama rejiminin her bir özel durumda dikkatli bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

⁷ AİHM, *Vogt v. Germany*, Appl. No. 17851/91, 26.09.1995.

⁸ AİHM, *Glasenapp v. Germany*, Appl. No. 9228/80, 28.08.1986.

1.3. İfade Özgürlüğünün Öznesi

Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Gerçek kişi veya tüzel kişi (dernek, vakıf, siyasi parti, sendika vb.), vatandaş veya yabancı olma gibi ayrımlar, hakkın öznesi olmak değil, yalnızca hakkın sınırlandırılması açısından önemlidir. Yalnızca kişiliğini temel alarak bir kişinin ifade özgürlüğüne müdahaleyi haklı çıkarmak mümkün değildir. Hükümlü ve tutuklular, askerler, kolluk kuvvetleri ve diğer devlet görevlileri dâhil olmak üzere herkesin ifade özgürlüğünü kullanma hakkı vardır. Kişilerin sahip olduğu bu tür unvanlar, haklarını kullanma olasılığını ortadan kaldırmaz, ancak söz konusu unvanlar kısıtlamalar açısından dikkate alınabilir. Bazı bireylerin ifade özgürlüğünün bazı durumlarda diğerlerine göre daha fazla kısıtlanması mümkün olabilir. Bu çalışmada vurgulanan nefret söylemi, dezenformasyon ve terörle mücadele kapsamında, ifade özgürlüğü çerçevesinde, kamuoyunu şekillendirme becerisine sahip bireylere daha fazla sınırlama getirilmesi veya daha ağır cezalar uygulanması haklı görülebilir.

1.4. İfade Özgürlüğünün İçeriği

İfade özgürlüğü her türlü ifadeyi korumaktadır ve uluslararası hukukta içeriği temel alan bir kısıtlama bulunmamaktadır. Buna göre siyasi, sanatsal, akademik, ticari, vb. her türlü ifade bu hakkın koruması kapsamındadır. İfade özgürlüğü, başkaları tarafından “değersiz” ya da “yararsız” sayılan fikirleri dahi ifade etme ve yayma özgürlüğünü içermektedir. Ancak bazı ifadelerin ifade özgürlüğünün korumasından faydalanmaması gerektiği kabul edilmektedir. Bugün özellikle Avrupa’da, faşist, ırkçı, ayrımcı ifadeler, savaş propagandası veya nefret söylemi bu hakkın sağladığı korumanın dışında değerlendirilmektedir. Bu yöndeki bir sınırlama, ifade özgürlüğünün “olumlu” bir sınırlaması olarak kabul edilebilir. Nitekim AİHM, Nazi ideolojisinin yüceltilmesi, faşizm, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm, İslamofobi ve homofobi gibi konularda ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını, belirli durumlarda AİHS’ye uygun bulmaktadır. Elbette, bazı incelikli ayrımların kabul edilmesine rağmen, terörle mücadele veya dezenformasyon konusunda da benzer bir yaklaşım ileri sürmek akla yatkındır.

1.5. İfade Özgürlüğü Biçimleri ve Araçları

İfade özgürlüğünün getirdiği koruma, bilgi ve fikirlerin ifade edildiği, iletildiği ve aktarıldığı farklı biçim ve araçları da içermektedir. İfade özgürlüğü; televizyon, radyo, internet gibi medya organlarında, halka açık olarak, resmi binalarda veya kamu hizmetine ayrılmış özel yerlerde, kapalı veya açık her türlü yerde, açlık grevinde veya yazılı olarak, dilekçe şeklinde, basın açıklamasında, slogan, resim, kitap, film, şiir, broşür, müzik eseri, heykel, enstalasyon, performans vb. şeklinde kullanılabilir. Araçlar açısından basın özgürlüğüne özel önem verildiğini ve son on yıldır hayatımıza giren internetin artık ifade özgürlüğünün kullanıldığı en önemli ortam olarak kabul edildiğini de eklemek gerekiyor.⁹ Ayrıca, nefret söylemi, dezenformasyon, terörle mücadele gibi konularda internet ve sosyal medya platformlarının öne çıkan ifade mekanları haline geldiğini ve dolayısıyla ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik karşı tedbirlerin ağırlıklı olarak bu kanallara odaklandığı da belirtilmeli. İfade özgürlüğünün korunması açısından internetin önemi göz önüne alındığında, yukarıda belirtilen gerekçelerle müdahalede bulunurken orantılılık ilkesine kesin bir şekilde bağlı kalınmalıdır.

1.6. İfade Özgürlüğünün Yorumlanması

Buraya kadar vurgulanan noktalar, ifade özgürlüğünün öznesinin, ifadelerin içeriğinin, bilgi ve fikirleri ifade etme araçlarının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Yukarıda sözü edilen genel ilkeler göz önüne alındığında, hakkın ihlal edilip edilmediğini belirlemek için her vakada uygulanacak hazır bir hukuki formül olmadığı ve her bir vakada farklı sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu görülmektedir. İfadeyi yapan kişinin veya muhatabın kimliği, ifadenin yeri ve zamanı, ifadenin ne kadar kamuya açık hale geldiği, ifadenin içeriği, tarzı ve bağlamı ifade özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Kişiler açısından her ifadenin eşit derecede korunmadığını da belirtmek gerekiyor. Örneğin politikacılar ve kamu görevlilerine yönelik eleştiriler daha fazla korunabilirken, sıradan vatandaşlar ve yargı organlarına yönelik eleştiriler daha az koruma alabilir. Ancak bu

⁹ AİHM, *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, Appl. No: 49017/99, 17.12.2004, § 71; *Times Newspapers Limited v. the United Kingdom* (No. 1 and 2), Appl. No. 3002/03, 23676/03, § 27.

durum, ifade özgürlüğünde mutlak bir keyfiliğin olduğu anlamına gelmemekte, sınırlamanın ancak istisnai durumlarda mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası hukuk ve ulusal hukuklarda bugüne kadar ortaya çıkan içtihat ve standartlar, hem soyut hukuki düzenlemelerin somut durumlarda nasıl uygulanması gerektiği konusunda yol gösteriyor hem de ifade özgürlüğünün çok geniş yorumlanması gerektiğini de vurguluyor. Dolayısıyla nefret söylemi, terörle mücadele ve dezenformasyon alanlarında ifade özgürlüğünün kullanılmasına sınırlamalar getirmenin mümkün olmasına rağmen, bu tür kısıtlamaların ifade özgürlüğü ilkesini destekleyecek ve bu ilkeye öncelik verecek şekilde yorumlanması gerekmektedir. İfade özgürlüğünün kısıtlanmasının istisnai bir önlem olarak görülmesi gerektiği ve özgürlüğün korunmasının kapsayıcı yol gösterici ilke olarak görülmesi gerektiği gerçeği de bu yaklaşımı haklı çıkarmaktadır.

1.7. AB Hukuku ve İfade Özgürlüğü

Temel Haklar Şartı'nın kabul edilmesinden önce, AB yasal çerçevesinde ifade özgürlüğünün korunmasına yönelik özel bir hükmü mevcut değildi. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, ilk kararlarından birinde, Adalet Divanı'nın korumakla yükümlü olduğu Topluluk yasal çerçevesinin kapsayıcı temel ilkelerinin, temel haklara saygıyı kapsadığını kesin olarak onaylamıştır.¹⁰ Divan ardından; ayrımcılık yapmama ve eşit muamelenin çeşitli yönlerini kapsayan Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİA) hükümleri gibi, temel antlaşmalarda yer alan çeşitli hükümlerden yararlanarak temel haklara yönelik koruyucu tedbirleri oluşturmuştur. Söz konusu hükümler şunları içermektedir: uyruğa dayalı ayrımcılığın yasaklanması (ABİA'nın 18. maddesi), malların serbest dolaşımı açısından mallar ve bireylere eşit muamele edilmesi (ABİA'nın 34. maddesi), kişilerin hareket özgürlüğü (ABİA'nın 45. maddesi), iş kurma hakkı (ABİA'nın 49. maddesi) ve hizmet sunma özgürlüğü (ABİA'nın 57. maddesi). Ayrıca, (ABİA'nın 157. maddesinde belirtildiği gibi) bu hükümlerde kadın ve erkeklere eşit ücret verilmesi ilkesi de ele alınmaktadır.

Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı, AB vatandaşlarına tanınan temel hak ve özgürlükleri yasal olarak bağlayıcı bir belgede bir araya getirmektedir. 2000'de açıklanan Şart; 2007'de Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Topluluğu'nu Kuran Antlaşma'yı değiştiren Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girme tarihiyle aynı tarihte, Aralık 2009'da yürürlüğe girdi. Lizbon Antlaşması'na açıkça dâhil edilmemesine rağmen Şart, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6(1) maddesi vasıtasıyla Antlaşmalarla aynı yasal güce sahiptir.

AB müktesebatının bir parçası haline gelen ifade özgürlüğü, tüm eylemleriyle ilişkili olarak AB kurumları ile organlarına ve AB hukukunu uygulamalarıyla ilişkili olarak ulusal makamlara hitap eden Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 11. maddesinde (ifade ve bilgi edinme özgürlüğü) yer almaktadır: "1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal ve medya saygı gösterilmelidir kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir. 2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.

Şart, temel haklarla ilgili konularda hareket etme konusunda Avrupa Komisyonu'na herhangi bir genel yetki sağlamaz. Avrupa Komisyonu ancak AB hukuku devreye girdiğinde (örneğin, AB mevzuatı kabul edildiğinde veya ulusal bir tedbir Şart ile uyumsuz bir şekilde AB hukukuna başvurduğunda) müdahale etme yetkisine sahip olur ve adım atabilir. AB Üye Ülkelerinin her biri, hak ve özgürlükleri korumaya yönelik kendi anayasal ve yargısal çerçevelerine sahiptir. Üye Ülkeler ayrıca AİHS ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinin ilkelerine de uymalıdır. Şart söz konusu ilkeler ve belgelerin yerini almaz. Buna göre vatandaşların ifade özgürlüğü haklarını korumak ulusal mahkemelerin sorumluluğundadır.

¹⁰ ABAD, *Erich Stauder v City of Ulm –Sozialamt*, Case 29-69, 12.11.1969.

2. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyonla Mücadele



2.1. Yasal Çerçeve

Dezenformasyon kavramı, kamuya zarar vermek veya kâr elde etmek amacıyla kasıtlı olarak tasarlanan, sunulan ve tanıtılan yanlış, hatalı veya yanıltıcı bilgiyi ifade etmektedir.¹¹ Dezenformasyon ayrıca, “ekonomik kazanç sağlamak veya kamuyu kasıtlı olarak aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan ve kamuya zarar verebilecek, doğrulanabilir şekilde yanlış veya yanıltıcı bilgi” olarak da tanımlanmaktadır.¹²

Dezenformasyonun yayılması demokratik söylem ve ifade özgürlüğü açısından tehdit oluşturmaktadır. Bir araştırmaya göre yalanlar “gerçeklerden daha fazla, daha hızlı, daha derin ve daha geniş bir alana” yayılmaktadır ve yalanların “gerçeklerden %70 daha fazla retweetlenme olasılığı” vardır.¹³ Dezenformasyon ve komplo teorileri gibi kendi başına yasa dışı olmayan çevrimiçi içeriklerin dağıtım ölçeği ve hızının, kutuplaştırıcı tartışmalara yol açabilir ve bu tür içeriklerin, demokratik söylem, kurumlara güven ve COVID-19 salgını sonrasında gözlemlendiği gibi sağlık ve güvenlik üzerinde etkisi olabilir. Bireylerin bilgiye ve kesin gerçeklere dayanan yargılarda bulunma yeteneği de dezenformasyon nedeniyle engellenebilir. Devletlerin ifade özgürlüğünden kaynaklanan temel yükümlülüğünün müdahale ve sansürden kaçınmak olmasına rağmen, Devletler ayrıca, özellikle seçimler ve medya özgürlüğünün kullanılması bağlamında, kapsayıcı ve çoğulcu kamusal tartışmayı teşvik etme konusunda, diğerlerinin yanı sıra, bir dizi pozitif yükümlülüğe de sahiptir. Yalnızca içerik denetimiyle sınırlı olmayan bu tedbirler, daha temel eğitim ve bilgilendirme girişimleriyle de bağlantılıdır.

Kinaye, hiciv, parodi veya mizah şeklindeki ifadeler, gerçekleri veya olayları hatalı şekilde yorumlayan ifadeler ve toplum standartlarını sorgulayan ifadelerin tamamı ifade özgürlüğünün kapsamına giren ifade türlerine örnektir.

BM Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Basın Özgürlüğü Temsilcisi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) İfade Özgürlüğü Özel Raportörü ve Afrika İnsan ve Halklar Komisyonu’nun ortak bildirisine göre, “insanların bilgi ve fikirleri aktarma hakkı yalnızca ‘doğru’ ifadelerle sınırlı değildir ve bu hak aynı zamanda şok edici, rencide edici ve rahatsız edici bilgi ve fikirleri de korur.”¹⁴

Yanlış bilginin yayılmasını önleme bahanesiyle bu tür ifadeler aşırı kısıtlamalara tabi tutulmamalıdır. Bazı durumlarda dezenformasyon, hükümetin kısıtlamasına izin verilen (ırkçı ve yabancı düşmanı ve terörü teşvik eden söylemler gibi) söylemleri de kapsamaktadır. Bunun dışında, söylemler, bilimsel deliller ya da gerçeklere dayanan bir dayanaktan yoksun olsa dahi sıklıkla ifade özgürlüğü hakkı ile korunmaktadır. Devletler, korunan söylemleri sansürlemekten kaçınmalıdır. Uygulamanın etkili olabilmesi için, dezenformasyon ve komplo teorilerinin yayılmasını sınırlamaya yönelik eylemler uygularken, bir yandan da kapsayıcı ve çeşitli kamusal söylemlere olanak sağlayan bir ortam teşvik edilmelidir.¹⁵ Devletler sınır koymak yerine, özgür ve bağımsız medyayı teşvik etmeye ve korumaya ve kamu kurumları, yönetim ve süreçlere güven duyulmasına sağlamak amacıyla şeffaflık ve bilgiye erişimi geliştirmeye teşvik edilmektedir. Ek olarak devletler, anlamlı konuşma ve tartışmaların yapılmasını mümkün kılmalı ve halkın her düzeyde katılımını teşvik etmelidir. Ayrıca devletler, çevrimiçi ortamda daha dirençli ve anlamlı katılımı mümkün kılmak için dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı programları hazırlamalı ve böylece bireylerin dezenformasyonu tanımasını, tartışmasını ve buna karşı koymasını sağlayacak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelidir. Devletler son olarak, gazeteciler ve sivil toplumun katılımıyla bağımsız bilgi doğrulama sürecini destekleyen araç ve mekanizmalara yatırım yapmalıdır.

11 Carme Colomina, Héctor Sanchez Margalef, Richard Youngs, The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world [Dezenformasyonun dünyadaki demokratik süreçler ve insan haklarına etkisi], Avrupa Parlamentosu, EP/EXPO/DROI/FWC/2019-01/LOT6/R/02, Brüksel, Avrupa Birliği, 2021, s. 2.

12 Avrupa Komisyonu, Dezenformasyona Karşı Eylem Planı, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine Ortak Bilgilendirme, JOIN(2018) 36 nihai, 2018.

13 Soroush Vosoughi, Deb Roy and Sinan Aral, The spread of true and false news online, Science, Vol. 359(6380), 2018, s. 1146-1151.

14 AGİT, İfade özgürlüğü ile “yalan haber”, dezenformasyon ve propagandaya ilişkin ortak bildiri, 03.03.2017, <https://www.osce.org/files/f/docu-ments/6/8/302796.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

15 Avrupa Komisyonu, Dijital Çağda Temel Hakların Korunması - AB Temel Haklar Şartı’nın Uygulanmasına İlişkin 2021 Yıllık Raporu, COM(2021) 819 nihai, Brüksel, 10.12.2021, s. 15-16.

2.1.1. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyona İlişkin Uluslararası Hukuk

İfade özgürlüğü ve dezenformasyona ilişkin uluslararası belgeler, diğerlerinin yanı sıra aşağıdakileri içermektedir:

- **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde 19**
- **Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 19**

BM açısından, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesi ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19(1) maddesi, bireylerin ifade özgürlüğü hakkını ve müdahale olmaksızın bilgi arama, alma ve dağıtma hakkını garanti altına alır. İfade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ancak çok sınırlı durumlarda kabul edilebilir. Kısıtlamaların uygulanması halinde yasalarla öngörülmesi, kişilerin hakları veya ulusal güvenliği korumak için gerekli olması ve kapsamının makul olması gerekmektedir. Uygulamada, sınırlamalar kişinin kendini özgürce ifade etme hakkını engellememelidir. BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi, söz konusu hakların desteklenmesi ve korunması için dezenformasyonun yayılmasına karşı tedbir alınması çağrısında bulunmuştur. Genel Sekreterin raporuna göre, "[...] bu karmaşık soruna basit çözümler arayan yaklaşımların, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında korunan meşru söylemleri sansürlemesi muhtemeldir. Bu tür aşırı geniş kısıtlamaların, altta yatan sorunların çözümüne katkıda bulunmak yerine, toplumsal hastalıkları daha da kötüleştirir, toplumun güvensizlik hislerini körüklemesi ve kopuklukları artırması muhtemeldir."¹⁶ Ayrıca, "yalan haber" veya "objektif olmayan bilgi" dâhil olmak üzere belirsiz ve muğlak fikirlere dayanan bilgilerin yayılmasına yönelik genel yasakların, ifade özgürlüğü kısıtlamalarına ilişkin uluslararası standartlara uymadığı ve bu tür yasakların kaldırılması gerektiği de ifade edilmektedir.¹⁷

Şirketleri insan hakları durum tespiti yapmaya, dezenformasyonla ilgili politika ve uygulamalarına ilişkin şeffaflığı artırmaya, sivil toplumla etkileşime geçmeye, araştırmacılara erişim izni vermeye ve kullanıcılara çevrimiçi deneyimleri üzerinde daha fazla kontrol vermeye çağıran BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri¹⁸ uyarınca, devletler şirketleri insan haklarına saygı göstermeye teşvik etmelidir.

BM Genel Sekreteri'nin Dezenformasyonla Mücadele Raporu uyarınca,

Devletler:

- İfade özgürlüğünü korumalı ve teşvik etmeli, ifade özgürlüğüne saygı duymalı, bilgiye erişimi temin etmeli ve medyada çoğulculuğu teşvik etmeli,
- Belirsiz tanımlara dayalı düzenleme yapmaktan, orantısız yaptırımlar uygulamaktan kaçınmalı ve meşru içeriği asla suç saymamalı,
- İnternet siteleri ve çıkış noktalarının kapatılmasından/engellenmesinden kaçınmalı,
- Kamu görevlilerinin doğru bilgileri paylaşmasını sağlamalı ve yanlış bilgi yayan yetkilileri sorumlu tutmalı ve
- Dezenformasyonla mücadeleyle yönelik politikalar ve diğer çalışmaların hazırlanmasına sivil toplumu dahil etmelidir.

Teknoloji şirketleri ise:

- Faaliyetleri yoluyla insan haklarını olumsuz bir şekilde etkilemekten veya bu tür eylemlere katkıda bulunmaktan kaçınmalı ve olumsuz etkileri ele almalı,
- Dezenformasyonla mücadeleye yönelik politika ve uygulamalarını açıklamalı,
- İnsan hakları ilkelerine uygun olduklarından emin olmak için iş modellerini gözden geçirmeli,
- Daha fazla şeffaflık ve ilgili veri ve bilgilere erişim sağlamalı ve
- Faaliyet gösterdikleri tüm lokasyonlarda ve ilgili tüm dillerde içerik denetleme uygulamalarının tutarlı olmasını ve yeterli kaynaklara sahip olmasını temin etmelidir.

16 Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms [İnsan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunması için dezenformasyonla mücadele], Genel Sekreter Raporu, A/77/287, 12.08.2022, § 41.

17 AGIT, İfade özgürlüğü ile "yalan haber", dezenformasyon ve propagandaya ilişkin ortak bildiri, 03.03.2017, <https://www.osce.org/files/f/docu-ments/6/8/302796.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

18 Bkz. https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

2.1.2. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyona İlişkin AB Hukuku

İfade özgürlüğü ve dezenformasyona ilişkin ilgili hukuki belgeler aşağıdakileri içermektedir:

- **Avrupa Medya Özgürlüğü Yasası** (2010/13/AB sayılı Direktif'i değiştiren, iç pazardaki medya hizmetlerine yönelik ortak bir çerçeve tesis eden Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzük Önerisi)
- **Dijital Hizmetler Yasası** (2000/31/AT sayılı Direktif'i değiştiren, Dijital Hizmetlere Dair Tek Pazar hakkında 19 Ekim 2022 tarihli ve (AB) 2022/2065 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzük'ü)
- **Dezenformasyona Karşı Eylem Planı** (Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine Ortak Bilgilendirme)
- **2022 Dezenformasyona İlişkin Uygulama Esasları**
- **Avrupa Birliği'ndeki gazeteciler ve diğer medya çalışanlarının korunması, güvenliği ve güçlendirilmesinin sağlanması hakkında tavsiye** (Avrupa Birliği'ndeki gazeteciler ve diğer medya çalışanlarının korunması, güvenliği ve güçlendirilmesinin sağlanması hakkında 16 Eylül 2021 tarihli ve (AB) 2021/1534 sayılı Komisyon Tavsiyesi)

AB bağlamında sivil toplum örgütleri, dezenformasyonun sağlık ve güvenlik ve ayrıca bazı Üye Ülkelerde demokratik söyleme yönelik bir tehdit olduğunu kabul etmektedir. Yanlış veya dürüst olmayan bilgilere ilişkin (etiketler, paylaşım uyarıları, teşhir bildirimleri gibi) açıklık eksikliği ve ayrıca medya bilgisizliğine ilişkin endişeler yaygındır. Bu kapsamda, Avrupa Komisyonu, çevrimiçi ortamı daha şeffaf ve aktörlerini daha hesap verebilir hale getirmek, kullanıcıları güçlendirmek ve çevrimiçi açık demokratik tartışmayı teşvik etmek amacıyla bir dizi eylem tasarlamıştır. Söz konusu eylemler, özellikle Avrupa Dijital Medya Gözlemevi aracılığıyla bağımsız teyitçiler ve akademik araştırmacılara destek sağlamayı, medya okuryazarlığını geliştirmeye yönelik tedbirleri ve öz düzenleyici bir karakter sahip olan Dezenformasyona İlişkin Uygulama Esasları'nın izlenmesini içermektedir.¹⁹

AB'nin dezenformasyona karşı attığı ilk adımlardan biri, Uygulama Esaslarının 2018'de kabul edilmesi ve 2022'de güçlendirilmesi olmuştur. Söz konusu Uygulama Esasları, çevrimiçi platformların şeffaflığı ve hesap verebilirliğini artırmak için tasarlanmış yeni bir öz denetim mekanizması ve ayrıca platformlardaki dezenformasyonla ilgili düzenlemelerin izlenmesi ve geliştirilmesine yönelik bir çerçeve olarak kabul edilmektedir. Komisyon, bu izleme faaliyetlerinin bulgularına dayanarak, Uygulama Esaslarını imzalayan, mesajlaşma uygulamaları, reklam sektörü ve diğer ilgili paydaşlar gibi tarafların, Esasların kapsamını nasıl genişletebilecekleri ve Esasları daha etkili hale nasıl getirebilecekleri konusunda tavsiyeler yayımlamıştır.²⁰

Avrupa Komisyonu; dijital çağda temel hakların korunmasına yönelik zorluklar ve fırsatlar hakkında fikir alışverişinde bulunmak amacıyla, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Üye Ülkeleri "Dijital Çağda Temel Hakların Korunması - AB Temel Haklar Şartı'nın Uygulanmasına İlişkin 2021 Yıllık Raporu" belgesini kullanmaya çağırmıştır.²¹ 2022'de kabul edilen Dijital Hizmetler Yasası²², kullanıcıların temel haklarının korunduğu ve daha güvenli bir dijital ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Söz konusu Yasa, dijital platformların, yanlış bilgilerin yayılması ve diğer çevrim içi zarar verme türlerindeki rollerinden sorumlu tutulmasını ve hem araştırma topluluğuyla hem de genel halkla ek bilgi paylaşmak zorunda kalmasını sağlayacağı için internet güvenliği ve platform hesap verebilirliğine ilişkin çığır açan bir düzenleme olarak kabul ediliyor.²³

Dijital Hizmetler Yasası; dijital hizmetlerin, dezenformasyon dâhil olmak üzere, toplumsal riskler taşıyan ve hizmet şartlarını ihlal eden yasa dışı içeriklerle nasıl başa çıkacağına ilişkin yükümlülükleri belirlemektedir. Söz konusu Yasa'ya göre platformlar; kullanıcıların yasa dışı içerikleri bildirmelerine olanak tanıyan bir sistem tesis etmeli ve bu tür şikayetlere anında yanıt vermelidir. Platformlar ayrıca karşılaştıkları benzersiz tehlikelerin analiz etmeli ve söz konusu riskleri azaltmak için uygun tedbirleri almalıdır. Bu tür bir stratejiye örnek, dezenformasyonun yayılması ve hizmetlerinin hileli kullanımıyla etkili bir şekilde mücadele etmektir. Ek olarak, platformlar risk değerlendirmesi yapmalı ve çeşitli sistemik tehlikeleri ele almalıdır. Söz konusu riskler, yasa dışı içerik ve dezenformasyonun platformların hizmetlerinde artması ve ayrıca ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğü açısından olası sonuçları içermektedir. Platformlar söz konusu riskleri tanımlama, analiz etme ve azaltma görevlerini üstlenmelidir.

19 Avrupa Komisyonu, Dijital Çağda Temel Hakların Korunması - AB Temel Haklar Şartı'nın Uygulanmasına İlişkin 2021 Yıllık Raporu, COM(2021) 819 nihai, Brüksel, 10.12.2021, s. 10.

20 Avrupa Komisyonu, Dijital Çağda Temel Hakların Korunması - AB Temel Haklar Şartı'nın Uygulanmasına İlişkin 2021 Yıllık Raporu, COM(2021) 819 nihai, Brüksel, 10.12.2021, s. 10.

21 Avrupa Komisyonu, Dijital Çağda Temel Hakların Korunması - AB Temel Haklar Şartı'nın Uygulanmasına İlişkin 2021 Yıllık Raporu, COM(2021) 819 nihai, Brüksel, 10.12.2021, s. 35.

22 Bkz. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R2065>

23 Claire Pershan; Rita Jonusaite, AB Dijital Hizmetler Yasası Kullanım Kılavuzu, EU DisinfoLab, Ekim 2022, s. 3, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2022/11/20221020_DSAUserGuide_Final.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

Düzenlemenin, insan hakları STK'ları tarafından büyük oranda memnuniyetle karşılanmasına rağmen,²⁴ ifade özgürlüğü üzerindeki olası etkisi açısından da mercek altına alınmıştır.²⁵ Dijital Hizmetler Yasası'nın yakın zamanda yürürlüğe girdiği göz önüne alındığında, ifade özgürlüğü üzerindeki etkileri ancak önümüzdeki yıllarda ortaya çıkacaktır.

2.2. İfade Özgürlüğü ve Dezenformasyon Bağlamında AB Üye Devletleri

2.2.1. Üye Devletlerin Mevzuatı

Macaristan

Macaristan'da dezenformasyona karşı özel bir yasa mevcut değildir. Macaristan Anayasası'nın 19. maddesine göre herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir ve devlet, basın özgürlüğü ve çeşitliliğini tanır ve korur ve demokratik bir toplumda gerekli olan bilgi alma ve verme özgürlüğünün koşullarını sağlar.

Macar Ceza Kanunu'nun 337. maddesine göre, "yanlış olduğu bilinen bir beyanı, kamu düzenini ihlal edecek veya kamuyu tehlikeye atacak bir yerde kamu huzurunu bozacak şekilde, acil bir durum mahallinde, bu beyanın doğruluğunu veya yanlışlığını pervasızca göz ardı ederek, kamuoyu önünde söyleme veya yayınlama davranışı üç yılı aşmayan bir hapis cezasını gerektiren ağır suçtur." 2020'de yapılan değişiklik sonrasında, "kamuyu tehlikeye atma bağlamında, kamu tehlikesi bulunan alanda daha büyük bir insan grubunda rahatsızlık veya huzursuzluğa neden olabilecek herhangi bir gerçek olmayan olgunun veya yanlış sunulan herhangi bir gerçek olgunun" veya "koruma etkinliğini engelleyebilecek veya önleyebilecek herhangi bir gerçek olmayan olgunun veya yanlış sunulan herhangi bir gerçek olgunun" yayılması ifadesi hükme eklenmiş ve hapis cezası beş yıla kadar çıkarılmıştır.²⁶ Buna göre, Ceza Kanunu, diğerlerinin yanında, kamusal bir tehlike durumunda topluma zarar verebilecekleri veya bireysel hakları ihlal ettikleri takdirde yanıltıcı makamlar veya tüketiciler için de ceza öngörmektedir. Bu değişiklik üç ay sonra yürürlükten kaldırıldı ve hem aşırı muğlak bir ifade içermesi hem de ifade özgürlüğünü engelleme olasılığı nedeniyle eleştirildi.²⁷ Dezenformasyon ve yanlış bilgilendirmeye mücadelede cezai yaptırımların, kovuşturma ve ceza tehditleriyle engellenmeyen, bağımsız medya dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan gelen sınırsız bilgi akışına kıyasla daha az etkili olduğu kabul edilmektedir.²⁸ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri 2021'de Macaristan'ın ilgili Ceza Kanunu hükümlerinin AİHS'nin 10. maddesinde yer alan yasallık, gereklilik ve orantılılık gerekliliklerine uyduğunu temin etmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁹ Ceza Kanunu'ndaki bazı diğer suçlar, yani asılsız suçlama (Madde 268), yalancı şahitlik (Madde 272) ve yetkilileri yanıltma (Madde 271), dezenformasyon vakalarına da uygulanabilmektedir.³⁰

24 Bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü, <https://www.hrw.org/news/2022/01/07/eu-put-fundamental-rights-top-digital-regulation>; Uluslararası Af Örgütü, <https://www.amnesty.eu/news/amnesty-international-position-on-the-proposals-for-a-digital-services-act-and-a-digital-markets-act/> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

25 Bkz. Madde 19, <https://www.article19.org/resources/does-the-digital-services-act-protect-freedom-of-expression/> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

26 Joris v. Hoboken; Ronan Ó Fathaigh, Regulating Disinformation in Europe: Implications for Speech and Privacy [Avrupa'da Dezenformasyonun Düzenlenmesi: Söylemler ve Gizlilik Açısından Etkileri], UC Irvine Journal of International, Transnational, and Comparative Law, Vol. 6, No. 1, 2021, s. 20.

27 Konrad Bleyer-Simon, Disinformation Landscape in Hungary [Macaristan Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, June 2023, s. 7, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_HU_DisinfoFS.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2023).

28 Visit to Hungary-Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression [Macaristan Ziyareti-Özel Raportörün Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunmasına İlişkin Raporu], A/HRC/50/29/Add.1, 11.05.2022, § 50, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/338/64/PDF/G2233864.pdf?OpenElement>(Erişim tarihi: 15.06.2023).

29 Memorandum on freedom of expression and media freedom in Hungary, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe [Macaristan'da ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğüne ilişkin memorandum - Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri], 30.03.2021, § 41, <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-media-freedom-in-hungary/1680a1e67e> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

30 Gábor Polyák, Freedom of Expression and the Regulation of Fake News Legal fight against state-generated disinformation? [İfade Özgürlüğü ve Yalan Haberlerin Düzenlenmesi Devlet kaynaklı dezenformasyona karşı yasal mücadele mi?], Hungary Report [Macaristan Raporu], s. 6.

Litvanya

Litvanya'nın dezenformasyona karşı bazı yasal hükümler mevcuttur.³¹ Litvanya Cumhuriyeti Anayasası'nın³² 25.³³ ve 44.³⁴ maddeleri ifade özgürlüğünü tanıır ve kitle iletişim araçlarının sansürlenmesi ve tekelleştirilmesini yasaklar. 25. maddeye göre, "Düşünceleri açıklama ve bilgi yayma özgürlüğü; ulusal, ırksal, dini veya toplumsal nefreti, şiddeti ve ayrımcılığı kışkırtma, iftira ve dezenformasyon içeren suç eylemleriyle bağdaşmaz." Bu nedenle, dezenformasyonun ifade özgürlüğüyle bağdaşmadığı kabul edilmektedir. 1996 yılında kabul edilen ve 2021 yılında değiştirilen Kamunun Bilgilendirilmesi Hakkında Kanun'un 2. maddesi, dezenformasyonu "kasıtlı olarak yayılan yanlış bilgi" olarak tanımlamakta ve 19. madde medyada dezenformasyonun yayılmasını yasaklamaktadır.³⁵

İsveç

İsveç dezenformasyona odaklanan özel bir mevzuata sahip değildir. İsveç Anayasası istisnai olarak dört temel yasadandır: Hükümet Belgesi, Veraset Yasası, Basın Özgürlüğü Yasası ve Temel İfade Özgürlüğü Kanunu. 1766'da basın özgürlüğü yasasını kabul eden İsveç, dünyada basın özgürlüğü yasası çıkaran ilk ülke olmuştur. Basın özgürlüğü, yasalar önünde hesap verebilir bir şekilde bilgiyi basılı biçimde yayma hakkıdır. Basın Özgürlüğü Yasası, kamunun resmi belgelere erişimi ilkesine dayanarak vatandaşların kamuya ait belgeleri inceleme hakkını da korumaktadır. Mevcut Basın Özgürlüğü Yasası 1949'da kabul edilmiştir. Temel İfade Özgürlüğü Kanunu ise 1991'de yürürlüğe girmiştir. Son iki temel kanun, ifade özgürlüğüne yönelik anayasal temeli ve anayasayla güvence edilmesini sağlamaktadır. Vatandaşlara görüşlerini ifade etme konusunda geniş kapsamlı haklar veren Anayasa, ifade özgürlüğünü güçlü bir şekilde ve yüksek düzeyde korumaktadır. Ancak, iftira, etnik nefreti kışkırtma, ajitasyon ve isyan gibi belirli türdeki dezenformasyonlara karşı uygulanabilecek yasalar mevcuttur.³⁶

2.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama

Dezenformasyona karşı mücadelede yasama ve düzenleyici kurumlar, özel sektör, yani dijital platformlar ve sivil toplum olmak üzere üç grup aktörün yer aldığı belirtilmektedir. Çeşitli siyasi ve düzenleyici gelenekler dezenformasyona verilen tepkileri etkilemektedir. Bazı hükümetler çoğulculuk ve insan haklarına zarar vermeden dezenformasyona nasıl tepki verileceğini düşünürken, diğerleri bireysel özgürlükleri kısıtlamak için yıkıcı içeriğe karşı çıkarılan mevzuatı kullanabilir.³⁷

31 Brock Mays, Disinformation Landscape in Lithuania [Litvanya Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, June 2023, s. 11, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_LT_DisinfoFS.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2023)

32 Bkz. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

33 Madde 25: İnsanlar kendi kanaatlerine sahip olma ve bunları özgürce ifade etme hakkına sahiptir.

İnsanların bilgi ve fikirleri araması, alması ve yayması engellenemez.

Kanaatlerini açıklama, bilgi alma ve yayma özgürlüğü, insanların sağlığı, şeref ve haysiyeti, özel hayatı ve ahlakının korunması veya anayasal düzenin savunulması için gerekli olduğu durumlarda, yalnızca kanun ile sınırlandırılabilir. Düşünceleri açıklama ve bilgi yayma özgürlüğü; ulusal, ırksal, dini veya toplumsal nefreti, şiddeti ve ayrımcılığı kışkırtma, iftira ve dezenformasyon içeren suç eylemleriyle bağdaşmaz. Vatandaşlar, kanunla belirlenen usule göre, Devlet kurumlarının kendisi hakkında sahip olduğu her türlü bilgiyi alma hakkına sahiptir.

34 Madde 44: Kitlel bilgilerin sansürlenmesi yasaktır. Devlet, siyasi partiler, siyasi örgütler ve kamu kuruluşları ile diğer kurum veya kişiler kitle iletişim araçlarını tekeline alamaz.

35 Bkz. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b90a7c321c7b11ecad9fbbf5f006237b?jfwid> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

36 Jessica Giandomenico; Hanna Linderstål, Disinformation Landscape in Sweden [İsveç Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, May 2023, s. 7, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/05/Sweden_DisinfoFactsheet.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

37 Carme Colomina, Héctor Sanchez Margalef, Richard Youngs, The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world [Dezenformasyonun dünyadaki demokratik süreçler ve insan haklarına etkisi], Avrupa Parlamentosu, EP/EXPO/DROI/FWC/2019-01/LOT6/R/02, Brüksel, Avrupa Birliği, 2021, s. 23-24.

Macaristan

Macaristan'da dezenformasyonla mücadele ile görevli bir hükümet organı mevcut değildir. Uluslararası gözlemlere göre Macaristan, dezenformasyona ilişkin yasa, politika ve uygulamaları nedeniyle eleştirilmektedir.³⁸ Dezenformasyonla ilgili sorunların varlığına rağmen sivil alanda sınırlı da olsa bazı çalışmalar yapılmaktadır. Lakmusz³⁹, Macaristan'daki tek önemli bağımsız doğrulama girişimidir. Ocak 2022'de Fransız AFP haber ajansı ve Avrupa Komisyonunun destekleriyle uygulamaya girmiştir. Görece yeni olmasına rağmen, Macaristan'da geniş çapta tanınmayı başarmıştır. Girişim, 2022 seçim kampanyası sırasında hem iktidar partisi hem de muhalefet adaylarının yaptığı açıklamaların doğruluğunu kontrol etmiştir. Lakmusz ayrıca internet kullanıcılarının dezenformasyonu fark etmelerine yardımcı olacak podcast bölümleri, araştırma makaleleri ve kılavuzlar da yayımlamaktadır. 2020'de kurulan özerk bir haber odası olan Telex⁴⁰, düzenli bir şekilde bilgi doğrulamaya yönelik yayınlar yapar ve ayrıca medya okuryazarlığı girişimi Telex Akadémia'yı yürütür. Macaristan'daki en etkili bağımsız düşünce kuruluşlarından biri olan Political Capital⁴¹, tematik alanlarından biri olarak dezenformasyon ve komplo teorilerine odaklanmaktadır. Political Capital araştırmaların yanı sıra, manipülatif anlatıları tanımlamaya ve bunlarla mücadeleye etmeye yönelik kılavuz ilkeler de hazırlamaktadır.

Litvanya

Litvanya'da dezenformasyonla mücadele ile görevli bir hükümet organı mevcut değildir. Ancak Litvanya Parlamentosu, 2022'de Ulusal Kriz Yönetim Merkezi'ni (Nacionaliniskriziųvaldymocentras-NKVC) tesis eden bir kanunu kabul etmiştir. Litvanya'nın ulusal güvenlik çıkarlarına yönelik tehditlerin kesintisiz bir şekilde (7/24) izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanmasıyla görevli olan Merkez, devletin krizler ve acil durumlara hazır olma durumunu ve kriz ve acil durumları önleme ve yönetme süreçlerini organize ve koordine edecektir. Ulusal Güvenlik Tehdit Değerlendirmesi'ne göre, yabancı ülkelerin dezenformasyon kampanyaları Litvanya'da birincil ulusal güvenlik kaygısı olarak görülmektedir.⁴²

Litvanya çok sayıda dezenformasyonla mücadele uzmanı, gönüllü, STK ve diğer kurumlara ev sahipliği yapmaktadır. Ülke dezenformasyonla nasıl mücadele edileceğine dair başarılı bir örnektir.

Debunk.org, Litvanya'da kurulmuş bir dezenformasyon analiz merkezi, bağımsız düşünce kuruluşu ve STK'dır. Misiyonu dezenformasyonla ilgili araştırmalar yapmaktır. Amaçları ise farklı alanlardan insanları bir araya getirmek, eğitici medya okuryazarlığı kampanyaları düzenlemek, dezenformasyon ile yanlış bilgi arasında nasıl ayırım yapılacağını öğretmek medya okuryazarlığını teşvik etmek, anlatılar hakkında bilgi sahibi olmak, yanlış bilgi yaratılmasında kullanılan temel stratejileri incelemek, yanlış bilgileri tespit etmek ve bunların yayılmasını önlemek amacıyla gazeteciler ve sivil toplum üyelerinin kullanabileceği, yapay zekaya dayalı operasyonel teknolojik araçlar geliştirmek ve dezenformasyon analizi yapmaktır.⁴³

DELFI MeloDetektorius, Litvanya'nın en büyük internet haber portalı olan DELFI'nin bağımsız ve açık bir doğrulama birimidir. Litvanca, Rusça, Lehçe ve diğer dillerde faaliyet göstermektedir. Avrupa'daki en etkileyici bilgi doğrulama başarı öykülerinden biri olmaya aday gösterilmiştir. DELFI MeloDetektorius, bir Rus propaganda ağının ve ayrıca Batı ve Baltık ülkeleri hakkında yanlış bilgi yayan bir "trol çiftliğini" ortaya çıkarmıştır. Söz konusu ağın on binlerce takipçisi ve abonesi, Batı ve Baltık ülkeleri hakkında propaganda, dezenformasyon ve sahte gerçekleri yaymak için çalışmaktaydı. DELFI MeloDetektorius ayrıca Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın (IFCN) bir üyesidir. Toplantılar düzenleyerek, kamu yorum oturumlarına katılarak, haber konferansları düzenleyerek ve özel doğrulama teknolojilerinden yararlanarak bilgi toplamaktadır.⁴⁴

38 Visit to Hungary-Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression[Macaristan Ziyareti-Özel Raportörün Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunmasına İlişkin Raporu], A/HRC/50/29/Add.1, 11.05.2022, § 18, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/338/64/PDF/G2233864.pdf?OpenElement>; Memorandum on freedom of expression and media freedom in Hungary, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe [Macaristan'da ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğüne ilişkin memorandum - Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri], 30.03.2021, § 40, <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-media-freedom-in-hungary/1680a1e67e>; Konrad Bleyer-Simon, Disinformation Landscape in Hungary [Macaristan Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, June 2023, s. 3, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_HU_DisinfoFS.pdf; 2022 Rule of Law Report-Country Chapter on the rule of law situation in Hungary [Hukukun Üstünlüğü Raporu-Macaristan'da hukukun üstünlüğü durumuyla ilgili Ülke Bölümü], SWD(2022) 517 nihai, Avrupa Komisyonu, Lüksemburg, 13.07.2022, s. 23, https://commission.europa.eu/document/download/5ca0f861-b4d4-412d-bd7d-dbe3582af1c1_en?filename=40_1_193993_coun_chap_hungary_en.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

39 Bkz. <https://www.lakmusz.hu/> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

40 Bkz. <https://telex.hu/> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

41 Bkz. <https://politicalcapital.hu/> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

42 National Threat Assessment [Ulusal Güvenlik Tehdit Değerlendirmesi], Vilnius, 2022, https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2022/04/ANGL-el_...pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

43 Brock Mays, Disinformation Landscape in Lithuania [Litvanya Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, June 2023, s. 8, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_LT_DisinfoFS.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2023).

44 Brock Mays, Disinformation Landscape in Lithuania [Litvanya Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, June 2023, s. 8, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_LT_DisinfoFS.pdf (Erişim tarihi: 30.06.2023).

İsveç

Üç Üye Ülke arasında yalnızca İsveç, Twitter ve YouTube gibi diğer platformların Arapça konuşulan sitelerinde İsveç sosyal hizmetlerini eleştiren bir kampanyanın ardından, 2022'nin başında Adalet Bakanlığı'na bağlı bir kurum olan İsveç Psikolojik Savunma Ajansı adında bir hükümet organı kurmuştur. Aralık 2021'de sayıları giderek artan ve takipçi sayısı artan kişiler, çocuklarının sosyal hizmetler tarafından kaçırıldığını iddia ederek ağlayan ailelerin ve sosyal hizmetler tarafından haksız yere ailelerinden uzaklaştırıldığını iddia ederek ağlayan çocukların videolarını yayınlamıştır. Al Jazeera'nın Arapça servisi, ayrıca İsveç sosyal hizmetlerinin iddia edilen yanlışları hakkında 45 dakikalık bir rapor yayınlamış, bu da anlatının erişimi ve meşruiyetini artırmıştır. Her ne kadar sınırlı görünürlükle başlamış olsa da 800.000'den fazla takipçisi olan internet fenomenleri (influencer) dezenformasyonu güçlendirmiş, ve hikaye, Müslümanlığı terk etmeye zorlamak, domuz eti yemeye zorlamak, kızları başörtüsünü çıkarmaya zorlamak gibi amaçlarla çocukların kendi istekleri dışında ailelerinin elinden alındığı iddialarını da içerecek şekilde büyümüştür. Merkezi İsveç'te bulunan bazı sosyal medya forumları, yerel sosyal hizmet ofisleri dışında mitingler düzenlemiş ve kamuya açık diğer araçlara da başvurmuştur. Ayrıca ofislere ve orada çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik fiziksel şiddet tehditleri de yapılmış, ilgili uzmanların adres ve kimlikleri internette yayımlanmıştır. İsveç Hükümeti'nin yanıtlarından biri, Psikolojik Savunma Ajansı'na gelişmeleri izleme görevi vermek ve Ajansın bu tür dezenformasyon kampanyalarına karşı durabilme yeteneğini güçlendirmek olmuştur.⁴⁵

İsveç Psikolojik Savunma Ajansı'nın resmi web sitesinde yalnızca sınırlı bilgi bulunmasına rağmen, Ajansın ana sorumluluğu, kamu makamları ve diğer toplumsal aktörlerle işbirliği yaparak, İsveç'in psikolojik savunmasının koordinasyonu ve geliştirilmesine liderlik etmektir. Ajans; diğer devlet kurumları, belediyeler, bölgeler, iş sektörü ve kuruluşlara destek vermekte ve nüfusun dayanıklılığına katkıda bulunmaktadır. "Psikolojik savunmanın" amacının, diğerlerinin yanında, İsveç'in açık ve demokratik toplumunu ve fikirleri özgürce oluşturulma hakkını korumak olduğu belirtilmektedir. Psikolojik savunma, İsveç veya İsveç'in çıkarlarını hedef alan yabancı kötü niyetli bilgi etkileme faaliyetlerini ve diğer dezenformasyon biçimlerini tanımlar, analiz eder, önler ve bunlarla mücadele eder. Söz konusu faaliyetler, yabancı aktörlerin insanların algılarını değiştirmeyi veya davranışları ile toplumsal kararlarını etkilemeyi amaçlayan kötü niyetli girişimlerini de içerebilir. Psikolojik savunma; nüfusun kötü niyetli etkileme kampanyaları ve dezenformasyonu tespit etme ve bunlara direnç gösterme kapasitesini artırmayı ve ayrıca, hayati toplumsal işlevler, kamu sağlığı ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel insan hak ve özgürlükleri gibi temel değerleri korumayı amaçlamaktadır.⁴⁶ Ancak bu hamle basında "yalan haberlerle mücadelede soğuk savaş taktiklerine" dönüş olarak yorumlanmıştır. Yeni kurulan ajansın ifade özgürlüğünü etkileyebileceği ve "devletin eleştirel görüşleri bastırmaya çalıştığı izlenimini yaratmamak için tartışmalı konularda çok dikkatli hareket etmesi" gerektiği, bunun da kolay bir iş olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁷

İsveç'te iki önemli sivil toplum aktörü vardır: Källkritikbyrå ve Faktajouren-Fojo. Källkritikbyrå, bireylerin daha özgüvenli ve bilgili internet kullanıcıları olmalarına yardımcı olmak amacıyla çevrimiçi iddiaları yöntemli bir şekilde değerlendiren bir gazetecilik girişimidir. İskandinavya'yı oluşturan ülkelerdeki araştırmacılar ve doğruluk kontrolü yapan aktörler arasındaki bir işbirliği olan İskandinav Dijital Medya ve Bilgi Bozuklukları Gözlemevi'nin bir üyesidir. Ayrıca Meta'nın bağımsız doğrulama girişimine de üçüncü taraf olarak katılmaktadır.⁴⁸

Kalmar'daki Linnaeus Üniversitesi'nin Medya Enstitüsü Fojo, medyanın geliştirilmesi amacıyla kurulan özerk bir enstitüdür ve Faktajouren projesinden sorumludur. Faktajouren, İsveç'te ve dünyada çevrimiçi olarak bulunabilen yanlış bilgilerin doğrulanması ve ele alınmasına yönelik stratejiler, teknikler ve modellerin araştırma ve geliştirilmesini izlemekte ve bulgularını raporlamaktadır. Bu faaliyetlere ek olarak Faktajouren; ilgili makamlar, kuruluşlar ve medya sektörü üyeleriyle görüşmelerde bulunmakta, bağımsız medya kuruluşları tarafından yürütülen ve haberlerinin doğruluğunu kontrol eden girişimlere mali destek sağlamakta ve medya mensuplarına yönelik eğitimleri koordine etmektedir.⁴⁹

45 Jessica Giandomenico; Hanna Linderstål, Disinformation Landscape in Sweden [İsveç Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, May 2023, s. 4, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/05/Sweden_DisinfoFactsheet.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

46 Bkz. <https://www.mpf.se/en> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

47 Bkz. <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/06/sweden-returns-to-cold-war-tactics-to-battle-fake-news> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

48 Jessica Giandomenico; Hanna Linderstål, Disinformation Landscape in Sweden [İsveç Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, May 2023, s. 7, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/05/Sweden_DisinfoFactsheet.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

49 Jessica Giandomenico; Hanna Linderstål, Disinformation Landscape in Sweden [İsveç Bağlamında Dezenformasyona Bir Bakış], EU DisinfoLab, May 2023, s. 7, https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/05/Sweden_DisinfoFactsheet.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

3. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğü



3.1. Yasal Çerçeve

3.1.1. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Hukuk

Aşağıdakilerle sınırlı olmamak üzere, terörle mücadele ve ifade özgürlüğüne ilişkin uluslararası belgeler şunlardır:

Birleşmiş Milletler

- **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, Madde 19
- **Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme**, Madde 19
- **İnsan Hakları, Terör ve Terörle Mücadele**, Bilgi Notu No 32, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Temmuz 2008
- **Terörle mücadelede en iyi on uygulama alanı**, Terörle mücadelede insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin Özel Raportör Raporu, BM İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/16/51, 22 Aralık 2010
- **Genel Yorum No. 34**, Madde 19: Düşünce ve İfade Özgürlüğü, İnsan Hakları Komitesi, CCPR/C/GC/34, 12.09.2011

Avrupa Konseyi

- **İnsan Hakları ve Terörle Mücadeleye İlişkin Kılavuz İlkeler**, Bakanlar Komitesinin 804. toplantısında kabul edilmiştir, H (2002) 4, 11 Temmuz 2002
- **Terörün Önlenmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi**, 16 Mayıs 2005

Terör ifade özgürlüğü açısından en sorunlu konulardan biridir. “Terörle mücadele” kavramı, kısıtlama rejimi dışında kamu makamlarına sınırsız kısıtlama yetkisi veren bir açık çek olarak yorumlanmamalıdır. “Terör”, “terör örgütü”, “terör örgütü üyeliği”, “terör örgütü propagandası” gibi kavramlar ceza kanunlarında mümkün olduğu kadar açık bir şekilde tanımlanmalı ve bu kavramlar kapsamında ifade özgürlüğüne gereksiz veya orantısız müdahalelere izin verilmemelidir.⁵⁰ Yasal düzenlemeler keyfi uygulamaya izin vermeyecek ve kişilerin cezai sorumluluğunu öngörebilmesini sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır.

Devletlerin terörle mücadele için aldığı tedbirler, başta ifade özgürlüğü olmak üzere pek çok insan hakkına ciddi ve ağır bir şekilde müdahale edilmesine neden olmaktadır. İfade özgürlüğünü teröre yönelik kamuyu tahrik etme suçuyla uzlaştırmak hiçbir zaman kolay olmamıştır. Terörle mücadele hedefi ifade özgürlüğünün meşru bir şekilde kısıtlanmasını da içermektedir. Ancak AİHS’nin Şart’ın 11. maddesine paralel olan 10. maddesi ifade özgürlüğüne kısıtlamalara ancak “demokratik bir toplum içinde” gerekli ve orantılı olması ve erişilebilirlik ve öngörülebilirlik dâhil olmak üzere kanunla açıkça öngörülmesi durumunda izin vermektedir. AİHM, AİHS’nin 10. maddesi çerçevesinde terörle ilgili pek çok karar vermiştir. Mahkemeye göre, terörle ilgili her vakada, ifadelerin içeriği veya bağlamı ve ayrıca ilgili kişilerin amacı ve kamunun bir çatışma durumuna ilişkin farklı bir bakış açısıyla ilgili bilgi alma hakkı dikkate alınmalıdır.⁵¹

Mahkeme ayrıca ifade özgürlüğünü kullanan herkesin görev ve sorumluluk üstlendiğini vurgulamaktadır.⁵² Terörün önlenmesiyle bağlantılı sorunları dikkate almasına rağmen Mahkeme, terörle mücadelenin ortaya çıkardığı zorlukların, ulusal makamları AİHS’nin 10. maddesi kapsamındaki yükümlülüklerinden kurtarmaya yeterli olmadığı görüşündedir.⁵³ Yasaklanmış terör örgütlerine ait açıklamaların yayınlanmasının, kamuyu terör eylemine teşvik etme veya terörü aklama riski taşıyıp taşımadığına karar vermek için, sadece metnin yazarı ve alıcısının niteliği değil, ayrıca söz konusu makalenin içeriği ve yayımlandığı bağlam da hesaba katılmalıdır. Ulusal makamlar, çatışan çıkarlar arasında bir denge kurarken, bu bakış açısı onlar için ne kadar nahoş olursa olsun, halkın bir çatışma durumuna ilişkin farklı bir bakış açısı, yani çatışan taraflardan birinin bakış açısı hakkında

⁵⁰ İnsan Hakları Komitesi, 34 sayılı Genel Yorum, Madde 19: Fikir ve İfade Özgürlüğü, CCPR/C/GC/34, 12.09.2011, § 46.

⁵¹ AİHM, *Gözel and Özer v. Türkiye*, Appl. No. 43453/04 and 31098/05, 06.07.2010.

⁵² AİHM, *Leroy v. France*, Appl. No. 36109/03, 02.10.2008.

⁵³ AİHM, *Döner and Others v. Türkiye*, Appl. No. 29994/02, 07.03.2017.

bilgilendirilme hakkını dikkate almalıdır.⁵⁴ Mahkemenin içtihadı incelendiğinde, diğerlerinin yanında, suç ve/veya terör eylemlerini yüceltmek ve bunlara göz yummak,⁵⁵ şiddete teşvik etmek ve terör faaliyetlerine destek vermek,⁵⁶ şiddeti savunmak ve düşmanlığa tahrik etmek,⁵⁷ teröre göz yummak⁵⁸ ve terör örgütünün açıklamalarını yayımlamak⁵⁹ ve terör örgütü propagandası yapmak⁶⁰ gibi konuların, terör ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki bağlamında Mahkemenin önüne gelen konular olduğu görülmektedir.

Şiddet araçlarının kullanılmasını savunma veya destekçilerinin hedeflerine ulaşmak için terör eylemlerini meşrulaştırma gibi yollarla şiddeti teşvik etmeyen ve belirli kişilere karşı derin ve mantıksız bir nefret aşılıyarak şiddeti teşvik etmeyen görüşler, ifade özgürlüğüne yönelik herhangi bir kısıtlamayı haklı göstermez. Bir başka ifadeyle, örneğin, yalnızca gazete makalelerine dayanan tedbirler veya hükümet politikalarına karşı siyasi açıklamalarda bulunulması nedeniyle yargılama öncesi tutuklama orantısızdır ve dolayısıyla AİHS ile bağdaşmaz. Öte yandan AİHM, eylemin bağlamı göz önüne alındığında, yeterince spesifik bazı provokasyon eylemlerinin suç sayılmasının haklı ve orantılı olabileceğine de hükmetmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen İnsan Hakları ve Terörle Mücadeleye İlişkin Kılavuz İlkeler'in 2. maddesine göre, "Devletler tarafından terörle mücadele için alınan tüm tedbirler, insan haklarına ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı göstermeli, her türlü keyfilik ile ayrımcı veya ırkçı muameleye yasaklamalı ve uygun bir şekilde denetlenmelidir."⁶¹ Ayrıca, devletlerin terörle mücadele kapsamında aldığı tüm tedbirler yasal olmalı ve insan haklarına yönelik her türlü kısıtlama, mümkün olduğunca kesin bir şekilde tanımlanmalı, gerekli olmalı ve güdülen amaçla orantılı olmalıdır (Madde 3). Bu kriterler, AİHM ve BM İnsan Hakları Komitesi gibi uluslararası insan hakları izleme mekanizmalarının ifade özgürlüğünün kısıtlanması konusunda kullandığı kriterlerle uyumludur.

Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), 23 Şubat 2023 tarihinde "2023-2027 Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Stratejisi" yayımlamıştır.⁶² İnsan hakları, stratejide vurgulanan kesişen konulardan biridir. Stratejiye göre, herkesin insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi, terörün önlenmesi ve terörle mücadelenin temel dayanağını oluşturmaktadır ve devletler, terör suçları işlediğinden şüphelenilen, terör suçu işlemekle suçlanan veya terör suçu işlemekten hüküm giyen kişilerin insan haklarına saygı göstermekle yükümlüdür.

Terörle mücadele; ulusal güvenliğin temin edilmesi, kamu düzeninin sağlanması ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması açısından meşru bir hedeftir. Bununla birlikte, Terörün Önlenmesine İlişkin Sözleşme (CETS No. 196) ve insan hakları hukuku, alınan tüm tedbirlerin ayrımcı olmamasını, kanunlarda öngörülmesini, demokratik bir toplumda gerekli olmasını ve bu hedefe ulaşılması bakımından orantılı olmasını gerektirmektedir.

3.1.2. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğüne İlişkin AB Hukuku

Terörle mücadele ve ifade özgürlüğüne ilişkin ilgili belgeler şunlardır:

- **Terörle Mücadele Direktifi** (2002/475/Aİİ sayılı Konsey Çerçeve Kararı'nın yerine geçen ve 2005/671/Aİİ sayılı Konsey Kararı'nı değiştiren, terörle mücadele hakkında (AB) 2017/541 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi)
- **Terör içeriklerinin çevrimiçi yayılmasını ele alma hakkında Tüzük** (Terör içeriklerinin çevrimiçi yayılmasının ele alınması hakkında 29 Nisan 2021 tarihli ve (AB) 2021/784 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü)

Terörle mücadele tedbirleri bakımından AB, 15 Mart 2017 tarihinde terörle ilgili davranışları daha kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla yasal çerçeveyi güçlendiren Terörle Mücadele Direktifi'ni kabul etmiştir. Direktif'e göre, Üye Ülkeler, terör amacıyla eğitim ve seyahat ve ayrıca terörün finansmanı gibi davranışların suç sayılmasını sağlamalıdır. Terör suçlarının bu uyumlaştırılmış tanımları, ulusal makamlar arasındaki işbirliği ve bilgi alışverişine yönelik bir referans noktası görevi yapmaktadır.

2017/541 sayılı Direktif, AB terörle mücadele hukukunun, fiili terör suçları işlemek veya işlenmesine katkıda bulunmak amacıyla işlenen eylemler olan hazırlık suçlarına olan odağını güçlendirmiştir. Bunların arasında halkı

54 AİHM, *Gözel and Özer v. Türkiye*, Appl. No. 43453/04 and 31098/05, 06.07.2010.

55 AİHM, *Rouillon v. France*, Appl. No. 28000/19, 23.06.2022.

56 AİHM, *Roj TV A/S v. Denmark*, Appl. No. 24683/14, 17.04.2018.

57 AİHM, *Sürek (No.1) v. Türkiye*, Appl. No. 26682/95, 08.07.1999.

58 AİHM, *Stomakhin v. Russia*, Appl. No. 52273/07, 09.05.2018.

59 AİHM, *Ali Gürbüz v. Türkiye*, Appl. No. 43930/12, 16.11.2017.

60 AİHM, *Üçdağ v. Türkiye*, Appl. No. 23314/19, 31.08.2021.

61 Bkz. https://www.coe.int/t/dlapil/cahdi/Source/Docs2002/H_2002_4E.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023).

62 Bkz. https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a9ad67 (Erişim tarihi: 15.06.2023).

terör suçu işlemeye teşvik etmek de bulunmaktadır. Söz konusu suçlar, terör eylemi gerçekleştirme niyeti ile çevrimiçi iletişim kanallarının kullanılması gibi günlük davranışların bir birleşimiyle tanımlanmaktadır.

Direktif'in 5. maddesi halkı terör suçu işlemeye tahrik etme suçunu düzenlemektedir. Söz konusu madde hem çevrimdışı hem de çevrimiçi provokasyonu açıkça kapsamaktadır. Suç iki nesnel ve bir de öznel unsurdan oluşmaktadır: çevrimiçi veya çevrimdışı olarak doğrudan veya dolaylı bir biçimde terör suçlarının işlenmesini savunan bir mesajın iletilmesi eylemi; iletişim eylemi sonucunda suç işleneceğine ilişkin nesnel bir riskin yaratılması ve bunu terör suçlarının işlenmesini teşvik etmek amacıyla yapmak. Tehlike gerekliliğine rağmen, terör eyleminin provokasyona yanıt olarak aktif bir biçimde planlanması veya söz konusu terör eylemine teşebbüs edilmesi şart değildir.

Direktif hem doğrudan hem de dolaylı tahrikin suç sayılmasına ilişkin hükümler içermektedir. Direktif açık bir şekilde, terörün yüceltilmesini ve 10. gerekçede belirtildiği gibi terörün meşrulaştırılmasını kapsamaktadır. Suç teşkil eden davranışlar ile ifade özgürlüğü arasında ayırım yapmak amacıyla, Direktifin 10. gerekçesinde, halkı tahrik etme suçunun çeşitli davranışları kapsadığı açıklanmaktadır. Terör suçlarını işlemeye doğrudan tahrik etmeye ek olarak, söz konusu suç, terör eylemlerinin yüceltilmesi ve meşrulaştırılması gibi dolaylı tahrikleri ve mağdurlarla ilgili içeriklerin çevrimiçi ve çevrimdışı bir şekilde yayılmasını da içermektedir. Ayrıca, 40. gerekçede, suç tanımının, hassas siyasi konulara ilişkin kamuya açık tartışmalar sırasında radikal, polemik veya tartışmalı görüşlerin ifade edilmesini içermediği ifade edilmektedir.

Direktif'in 35. gerekçesine göre, Direktif, ifade ve bilgi edinme özgürlüğü (Madde 11) ile sanat ve bilim özgürlüğü (Madde 13) dâhil olmak üzere, diğer AB ve uluslararası insan hakları antlaşmaları kapsamındaki görevler dikkate alınarak ve Şart'ta belirtilen haklara uygun olarak yürütülmelidir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'na (FRA) göre, ileride terör suçlarına yol açma olasılığı nedeniyle belirli faaliyetleri suç sayan önleyici bir yaklaşım, hukuka uygun davranışları da etkileyebilir ve hükümetin faaliyetlerini nasıl yorumlayacağı endişesi duyan bireyleri belirli faaliyetlerde bulunmaktan caydırabilir. Bu durum özellikle ifade ve bilgi edinme özgürlüğü, sanat ve bilim özgürlüğü ve hareket özgürlüğünü etkileyebilir. Ayrıca çatışma bölgelerine seyahat etmek veya terörle ilgili bilgileri araştırmak gibi faaliyetlerde bulunmak için meşru nedenleri olan gazeteciler, araştırmacılar, sanatçılar ve insani yardım kuruluşlarının da soruşturulmasına yol açabilir.

Her ne kadar AB Üye Ülkelerinin, halkı terör teşvik etme gibi hazırlık suçlarını suç saymakla görevli olmasına rağmen, bu tür çabalar, özellikle ifade, bilgi edinme ve sanat ve bilim özgürlüğü gibi bireysel hakların hukuka uygun olarak kullanılmasını etkilememeli veya bireyleri söz konusu hakları kullanmaktan caydırmamalıdır. Gazeteci, araştırmacı gibi profesyonellerin terör soruşturmalarına karışmasını önlemek için pratik tedbirler alınmalı ve soruşturma ajanslarına rehberlik verilmelidir.

İnternetteki terör içeriklerinin azaltılması, terörle mücadele çabalarının önemli bir yönünü oluşturmaktadır. İçeriğin kaldırılması veya engellenmesini talep etme, içeriğin incelenmesi için içeriği hizmet sağlayıcılara bildirme veya belirli bir içeriğin yüklenmesini engelleyecek adımları atma, temel haklar açısından önemli sonuçlar doğurur ve sağlam koruma güvencelerinin tesis edilmesini gerektirir. İnternette terör içeriklerinin yayılmasıyla etkili bir şekilde mücadele etmek amacıyla (AB) 2021/784 sayılı Tüzük 2021'de kabul edilmiştir. Tüzük'ün 23. maddesinde belirtildiği gibi, Avrupa Komisyonu, Tüzük'ün, başta ifade ve bilgi edinme özgürlüğü olmak üzere temel haklar üzerindeki etkisinin incelenmesini de kapsayan bir değerlendirme yapmakla görevlidir. Söz konusu değerlendirme Haziran 2024'e kadar tamamlanacaktır.

3.2. Terörle Mücadele ve İfade Özgürlüğü Bağlamında AB Üye Devletleri

3.2.1. Üye Devletlerin Mevzuatı

Macaristan

Terörle bağlantılı suçlara ilişkin kuralların Ceza Kanunu'nda düzenlenmesine rağmen, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olan özel bir hüküm bulunmamaktadır.⁶³

Macaristan Hükümeti, 2016'nın ilk aylarında Avrupa'da yaşanan terör saldırılarına ve bu saldırılara ilişkin tehditlere yanıt olarak, terörle mücadele hakkında bir yasama paketi önerisine yönelik planını açıklamıştır. Macaristan Parlamentosu paketi 7 Haziran 2016 tarihinde kabul etmiştir. Ancak tedbirlerin hiçbirisi doğrudan ifade özgürlüğüyle ilgili değildir.⁶⁴

Litvanya

Litvanya'da terör suçlarına ilişkin cezai sorumluluğun uygulanmasını düzenleyen özel bir yasa bulunmamaktadır. Terörle bağlantılı tüm suçlar ve bu tür davaların soruşturulması ve kovuşturulmasına ilişkin kurallar Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Ceza İstihbarat Kanunu'nda belirtilmektedir. Litvanya, teröre mücadeleye yönelik yasal çerçeve ve insan haklarının korunması arasında bir denge kurulmasına özel önem vermektedir. Özel bir terörle mücadele kanunu bulunmayan Litvanya'da, Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu terörün engellenmesine yönelik hükümleri de içermektedir. 2008/919/Aİİ sayılı Konsey Çerçeve Kararı ve 2017/541 sayılı Direktifi uygulama sürecinin bir parçası olarak Litvanya, 2013, 2017 ve 2018'de Ceza Kanunu'nda zaten belirlenmiş olan terör suçları listesine yeni suçlar eklemiştir. Bu yeni suçlar, en tehlikeli suçlardan biri olan teröre aracılık etmeye yönelik sorumluluğun etkili, orantılı ve caydırıcı bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla ceza hukukunun kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir.⁶⁵

İsveç

Mevcut son bilgilere göre teröre karşı ilave tedbirlerin alınmasına imkan veren yeni bir kanun 2010'da yürürlüğe girmiştir. Yasa, Terörün Önlenmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve Terörle mücadele hakkındaki Çerçeve Kararı değiştiren 2008 tarihli Konsey Çerçeve Kararı'nın uygulama hükümlerini içermektedir. Diğerlerinin yanında, yasa, kamuya açık bir mesajla insanları özellikle ağır bir suç işlemeye teşvik eden veya başka şekilde ikna etmeye çalışan (kamuyu tahrik) kişilere özel cezai sorumluluk yüklemektedir.⁶⁶ FRA Raporuna göre, İsveç'te terör suçu işlemeye yönelik kamuyu tahrik etme vakaları yok denecek kadar azdır.⁶⁷

İsveç, NATO üyeliği talebine yanıt olarak 2022'den bu yana, terörle mücadeleye ilişkin yasal çerçevesinde değişikliğe gitti. İsveç Parlamentosu 16 Kasım 2022 tarihinde, teröre karışan veya terörü destekleyen örgütlerin örgütlenme özgürlüğünü olağan mevzuat yoluyla kısıtlama kapasitesini artıracak bir anayasa önerisi lehinde oy kullandı. Bu değişiklik 1 Ocak 2023 tarihinde yürürlüğe girdi. Değişiklik, İsveç Parlamentosuna terörist grupları yasaklayan veya bu tür grupların yasadışı faaliyetlerine katılımı suç sayan kanunlar teklif etme ve çıkarma yetkisi vermektedir.⁶⁸ Değişiklik kabul edilmeden önce anayasada, dernek kurma özgürlüğünün yalnızca derneğin askeri konularla ilgili olması veya derneğe üye olmanın etnik köken, ırk veya benzeri koşullar nedeniyle bir

63 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Hungary [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, Macaristan], 2022.

64 Short Thematic Report, National intelligence authorities and surveillance in the EU: Fundamental rights safeguards and remedies, Legal update Country: Hungary [Kısa Tematik Rapor, AB'de ulusal istihbarat makamları ve gözetim: Temel haklara yönelik güvenceler ve hukuk yolları, Yasal güncelleme Ülke: Macaristan], Temel Haklar Ajansı, 2016, s. 3-4, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/hungary-study-data-surveillance-ii-hu.pdf (Erişim tarihi: 15.06.2023)

65 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Lithuania [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, Litvanya], 2021, s. 1.

66 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Sweden [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, İsveç], 2014, s. 2.

67 FRA Raporu, s. 52.

68 Bkz. <https://www.government.se/press-releases/2022/12/constitutional-amendment-offers-greater-possibilities-to-combat-terrorism/> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

grup insana zulmetmeyi içermesi durumunda sınırlanabileceği öngörülmekteydi. Yasama Konseyi yasanın kabul edilmesini onaylamadı ve yasa önerisinin AB Direktifi'ne uyum için gerekli tedbirleri aştığını ileri sürdü.⁶⁹

İsveç Parlamentosu 3 Mayıs 2023 tarihinde, Terör Suçları Kanunu'nda değişiklik yaparak, bir terör örgütüyle ilişkili olmayı suç kabul etti. 1 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğe giren cezai suç, örgütü geliştirmek, güçlendirmek veya desteklemek amacıyla bir terör örgütünün faaliyetlerine katılan kişilere özel hukuki sorumluluk getirmektedir. Değişiklik ayrıca, terör örgütüne üye olmak amacıyla mali destek sağlama, terör örgütünü kamuya tanıtmaya veya örgüte üye toplama ve söz konusu suçu işlemek amacıyla yurt dışına seyahat etme eylemlerine de ceza getirmektedir.⁷⁰ Parlamente'ya sunulan yasa tasarılarını inceleyen bağımsız bir organ olan Yasama Konseyi, 1 Mart 2023 tarihinde, önerilen değişikliğe ilişkin şüphelerini dile getirmiş ve bir terör örgütüne üye olmayı suç saymanın, terör örgütünün amacını gerçekleştirmek için gerekli olanla sınırlı olması gerektiğini ileri sürmüştür. Konsey ayrıca, düşüncelerin özgürce ifade edilmesine ilişkin demokratik ilkeyi zedeleme potansiyeli taşıyan aşırı tedbirlerden kaçınmanın önemini vurgulamıştır.⁷¹

24 Mayıs 2023 tarihinde yeni değişiklik kabul edilmiş ve söz konusu değişiklik 1 Haziran 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Değişiklik, terör içeriklerinin internet üzerinden iletilmesiyle mücadele etmeyi amaçlayan tedbirler hakkındaki AB Tüzüğü'ne ek gereklilikler getirmektedir. AB mevzuatı uyarınca, yetkili makamlar, özellikle de İsveç'teki Polis Makamı, barındırma hizmeti sağlayıcılarına, barındırma hizmetlerinde bulunan her türlü terör içeriğini ortadan kaldırmaya zorlayan talimatlar verme yetkisine sahiptir. Hizmet Sağlayıcı, emri aldığı andan itibaren bir saatlik süre içerisinde emri yerine getirmekle yükümlüdür.⁷²

Revizyonlar, 2018 Direktifi'ne uyum sağlanması amacıyla kabul edilmiştir. Ancak Yasa ile getirilen yeni düzenlemeler özellikle ifade özgürlüğünün korunması konusunda zorluklara yol açabilir.⁷³ Hükümet veya parlamento komitesinin talebi üzerine yasama tekliflerini incelemekten sorumlu hukukçulardan oluşan bağımsız bir organ olan Yasama Konseyi (Lagradet), söz konusu değişikliğe yönelik şüphelerini dile getirmiştir. Yasama Konseyi özellikle, bir terör örgütüne üye olmayı suç saymanın, terör örgütünün amacını gerçekleştirmek için gerekli olanla sınırlı olması ve düşüncelerin özgürce ifade edilmesine yönelik demokratik ilkenin riske atılmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁴

3.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama

Macaristan

Terör Macaristan'a yönelik bir tehdit oluşturmamakta veya Macaristan'ı hedef almamaktadır. Kanunlardaki değişikliklerin büyük bir kısmı diğer ülkelerde meydana gelen terör eylemlerine yanıt olarak yapılmaktadır. 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'de yaşanan terör saldırılarının ardından, Macaristan Hükümeti, ilk olarak Mayıs 2004'te onaylanan Ulusal Terörle Mücadele Eylem Planı'na olan ihtiyacı yeniden doğruladı (Terörle mücadele faaliyetleriyle ilgili mevcut görevlere ilişkin 7 Mayıs 2004 tarihli ve 2112/2004 sayılı Hükümet Kararı). Aynı zamanda Terörle Mücadele Komitesi de kurulmuştur.

İlk kez 2005'te uygulanan (27.07.2005 tarihli Ulusal Terörle Mücadele Eylem Planı'nı güncelleyen 2151/2005 sayılı Hükümet Kararı) ulusal terör tehdidi düzeyinin A'dan D'ye kadar derecelendirilmesi süreci ilk kez o yıl uygulanmıştır. Birçok temel hedef içeren Ulusal Eylem Planı'nın ne önemli hedefleri şunlardır: dünya genelinde kolluk kuvvetleri arasında istihbarat paylaşımını ve işbirliğini geliştirmek, terörist olduğundan şüphelenilen kişilerin mal varlıklarının dondurulmasını mümkün kılacak iç mevzuatı çıkarmak ve finansal varlıkların dondurulmasına ilişkin mevcut hükümlerde değişiklik yapmak.

69 Bkz. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-06-13/sweden-new-terrorist-crimes-legislation-enters-into-force/#:~:text=Anyone%20who%20participates%20in%20the,a%20maximum%20of%20four%20years> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

70 Bkz. https://www.riksdagen.se/en/news/articles/participation-in-a-terrorist-organisation-will-be_cmsb2ba47018-8789-4bbf-9ff5-4223aa3d6015en/ (Erişim tarihi: 15.06.2023)

71 Bkz. <https://www.lagradet.se/wp-content/uploads/2023/03/En-sarskild-straffbestammelse-for-deltagande-i-en-terroristorganisation.pdf> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

72 Bkz. https://www.riksdagen.se/en/news/articles/more-effective-measures-against-the-dissemination_cmsb554a066-4798-424f-a01b-72782f64a6a1en/ (Erişim tarihi: 15.06.2023)

73 Bkz. <https://www.reuters.com/world/europe/new-anti-terror-law-should-convince-turkey-back-nato-bid-swedish-minister-says-2023-05-31/>; <https://www.brusselstimes.com/545866/sweden-amends-anti-terrorism-legislation-to-pave-the-way-for-nato-membership>; <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2023-06-13/sweden-new-terrorist-crimes-legislation-enters-into-force/#:~:text=Anyone%20who%20participates%20in%20the,a%20maximum%20of%20four%20years>. (Erişim tarihi: 15.06.2023)

74 Bkz. <https://www.lagradet.se/wp-content/uploads/2023/03/En-sarskild-straffbestammelse-for-deltagande-i-en-terroristorganisation.pdf>, s. 6-8 (Erişim tarihi: 15.06.2023)

Ulusal Terörle Mücadele Eylem Planı 2007 yılında gözden geçirilmiş ve revize edilmiştir (19.03.2007 tarihli ve 2112/2004 sayılı Hükümet Kararının revize edilmesi hakkında 2046/2007 sayılı Hükümet Kararı). Macaristan'ın 2020 Yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi, terör örgütleri ve terör eylemleriyle mücadeleye yönelik somut tedbirler ve stratejiler içermektedir.

13 Kasım 2015 tarihinde Paris'te meydana gelen terör saldırılarının ardından Macaristan Hükümeti, Terörle Mücadele Komitesi'nin yeniden kurulmasına karar verdi (20.11.2015 tarihinde yürürlüğe giren, terörle mücadele tedbirlerinin uyumlu bir şekilde uygulanması hakkında 1824/2015 sayılı Hükümet Kararı).

22 Mart 2016 tarihinde Brüksel'de meydana gelen terör saldırılarının ardından ise Macaristan hükümeti yeni bir Terörle Mücadele Eylem Planı geliştirme ve kabul etme sürecini başlatmıştır. Bu süreç sonunda, Temel Kanun ve ayrıca (Milli Güvenlik Kanunu, Polis Kanunu ve Ceza Kanunu dâhil olmak üzere) diğer on üç kanunda değişiklik yapılmıştır. Kanun teklifinin 27 Nisan 2016 tarihinde Parlamente'ye sunulabilmesi için üçte iki çoğunluk şartının sağlanması açısından muhalefet partileriyle birlikte yazılması gerekiyordu. Sonuçta kanun 7 Haziran 2016 tarihinde onaylandı.⁷⁵

Uluslararası insan hakları izleme mekanizmaları, vb. tarafından gerçekleştirilen ve Macaristan Hükümeti tarafından benimsenen terörle mücadele tedbirlerinin etkilerinin incelendiği bir değerlendirme çalışması mevcut değildir. FRA Raporuna göre, Macaristan'da terör suçu işlemeye yönelik kamuyu tahrik etme vakaları yok denecek kadar azdır.⁷⁶ Yasal ve yasa dışı ifade biçimleri arasında ayırım yapmak pratikte zordur ve bu tür davalara ilişkin deneyimi az olan Macaristan'da, evrensel kriterler ve yargısal uygulamaların bulunmaması, hukuka uygun ifadeleri hukuka aykırı olan ifadelerden ayırmayı zorlaştırmaktadır.⁷⁷

Litvanya

Litvanya Parlamentosu, 7 Mayıs 2015 tarihinde kabul edilen XII-1682 sayılı Kararla 2015-2025 Kamu Güvenliğini Geliştirme Programı'nı onaylamıştır. Programın üçüncü amacı terörist faaliyetlerin gerçekleştirilme ihtimalini artıran olası tehlikeleri azaltmak ve ortadan kaldırmaktır. Program olası tehlikelerin azaltılması ve ortadan kaldırılmasına büyük bir önem vermektedir. Buna göre, bu amaca ulaşmaya yönelik belirli faaliyetler Program'da ana hatlarıyla belirtilmiştir: "halkın görüşlerinin aşırıya kaçmasını, yani bireylerin terörist faaliyetlere katılmasını sağlayacak kadar aşırı olmasını önlemek; Litvanya'da terörist faaliyetler için elverişsiz koşullar yaratmak ve uluslararası toplumun terörle mücadele çabalarına katkıda bulunmak ve olası terör hedeflerinin korumasını ve dayanıklılığını güçlendirmek."

Program ayrıca, terör risk faktörlerinin azaltılması ve ortadan kaldırılmasını doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen, diğer amaç ve görevleri de içermektedir. Programın üçüncü hedefi terör finansmanının önlenmesidir. Bu hedefe ulaşmak için Devlet Güvenlik Bakanlığı terörle mücadele ve terörün finansmanı ile ilgili konuları ele almak amacıyla kurumlararası bir çalışma grubu tesis etmiştir.⁷⁸ Uluslararası izleme sonuçları bakımından, terörle mücadele ve ifade özgürlüğüyle büyük ölçüde ilgisi olmayan çok az eleştiri mevcuttur. Örnek olarak, BM İnsan Hakları Komitesi, taraf Devletin, taraf Devlet ve Devlet yetkililerinin, gizli gözaltı dâhil olmak üzere, terörle mücadele operasyonlarıyla ilgili insan hakları ihlallerindeki suç ortaklığını tam ve kapsamlı bir şekilde sorgusuzcuvarından endişe duymuştur.⁷⁹ Öte yandan Litvanya; dernekler, haber ajansları, gazeteciler, insan hakları savunucuları ve diğer kişilerin adlarını, ilgili kriterler ve usulleri veya gerekçeleri açıklamadan, Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın yıllık Ulusal Güvenliğe Yönelik Tehdit Değerlendirmesi'nde yayımlama politikası nedeniyle eleştirilmiştir. Litvanya'nın, ifade özgürlüğünü kullanan kişi ve kuruluşlardan açık bir şekilde "ulusal güvenliğe tehdit" olarak bahsetmeyi bırakması ve yasal ve diğer tüm girişimlerin, yazarlar, gazeteciler, insan hakları savunucuları ve diğer kişi ve kuruluşların ifade özgürlüğü haklarını hiçbir engelle karşılaşmadan kullanabilmelerini garanti etmesini sağlaması tavsiye edilmektedir.⁸⁰

75 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Hungary [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, Macaristan], 2022, s. 1- 2.

76 FRA Raporu, Directive (EU) 2017/541 on Combating Terrorism: Impact on Fundamental Rights and Freedoms [Terörle Mücadele Hakkında (AB) 2017/541 sayılı Direktif: Temel Hak ve Özgürlüklere Etkisi], Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Lüksemburg, 2021, s. 52.

77 FRA Raporu, s. 53.

78 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Lithuania [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, Litvanya], 2021, s. 1.

79 Human Rights Committee, Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania, CCPR/C/LTU/CO/4, 29.08.2018, § 23, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/262/27/PDF/G1826227.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

80 Human Rights Committee, Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania, CCPR/C/LTU/CO/4, 29.08.2018, §§ 27-28, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/262/27/PDF/G1826227.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

İsveç

İsveç Parlamentosuna gönderilen Şubat 2012 tarihli bir bilgilendirmede (2011/12:73 sayılı Hükümet Bilgilendirmesi), İsveç hükümeti güncellenmiş bir ulusal terörle mücadele stratejisini kabul etmiştir. Hükümet bilgilendirmede, terörün ortaya çıkışının önlenmesi, terör saldırılarının takip edilmesi ve olası bir terör saldırısına karşı hazırlık yapılmasına yönelik ulusal bir strateji belirlemektedir. İsveç Hükümeti stratejide terörle mücadelenin kökenleri, amaçları ve uygulama yönüne ilişkin bakış açısını ortaya koymaktadır. Hükümet ayrıca, ilerideki zorluklara çözüm bulmak amacıyla alınmış, başlatılmış veya planlanmış tedbirlere yönelik genel bir bakış da sunmaktadır.

Terörle mücadeleye yönelik ulusal stratejide kapsamlı bir yaklaşım benimsenmekte ve strateji toplumun diğer sektörlerine ek olarak çeşitli devlet kurumlarını da kapsamaktadır. Ayrıca politika, eylemlerinin nedenleri veya diğer bağlamsal yönlerden bağımsız olarak terörün ve şiddet içeren aşırıcılığın her türünü ele almaktadır. İsveç'e yönelik tehditler, terörle mücadele ilkeleri, amaç ve taktikler planının üç ana bölümünü oluşturmaktadır. Terör tehdidine yanıt olarak belirlen hedefler ve eylemler üç ana kategoriye ayrılabilir: terörün ortaya çıkmasını önlemek, terör saldırılarının takip etmek ve bir saldırının meydana gelme ihtimaline karşı hazırlık yapmak.⁸¹

Ancak, strateji birkaç nedenden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. BM İnsan Hakları Komitesi, ulusal terörle mücadele stratejisindeki politika ilkelerini kabul etmesine ve İsveç'in terörle ilgili ceza hukuku düzenlemelerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapma niyetini dikkate almasına rağmen, terörle mücadeleyle görevli kolluk kuvvetlerinin soruşturmalarda Müslümanları adil olmayan bir şekilde hedef alan, yabancı ve azınlık kökenli kişilerin fiilen "damgalanması" yönündeki iddialardan endişe duyduğunu ifade etmiştir. Komite; İsveç'in, terörle mücadele mevzuatını kapsamlı bir şekilde gözden geçirme planlarını uygulamasını ve mevcut ve gelecekteki terörle mücadele mevzuatı ve uygulamalarının, ayrımcılık yapmama ilkesi dâhil olmak üzere taraf Devletin Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleriyle tam uyumlu olmasını sağlamasını tavsiye etmektedir. Ayrıca taraf Devlet, mevcut ve gelecekteki terörle mücadele mevzuatı ve uygulamalarının uluslararası insan hakları standartlarıyla tutarlı olmasını da temin etmelidir.⁸² BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi de Terör Yasası'nın orantısız bir şekilde Müslümanları hedef aldığı, neo-Nazi gruplar gibi diğer grupların işlediği suçların terörle bağlantılı olarak soruşturulmadığı yönündeki raporlar hakkındaki endişelerini dile getirmiştir. Komite; İsveç'in, terörle mücadeleye yönelik tedbirlerin eşitlik hakkı dâhil olmak üzere temel insan haklarını koruyacak şekilde alınmasını temin etmesini tavsiye etmektedir.⁸³ Bugüne kadar uluslararası mekanizmalar tarafından dile getirilen eleştiriler, 2022 ve 2023'te yapılan kanun değişiklikleri için geçerli değildir. Ancak benzer eleştirilerin son değişikliklere de yöneltmesi olasıdır.

81 Bkz. Avrupa Konseyi Terörle Mücadele Komitesi (CDCT), Profiles on Counter-Terrorism Capacity, Sweden [Terörle Mücadele Kapasitesine İlişkin Profiller, İsveç], 2014, s. 1.

82 İnsan Hakları Komitesi, Concluding observations on the seventh periodic report of Sweden [İsveç'in yedinci periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemleri], CCPR/C/SWE/CO/7, 28.04.2016, §§ 22-23, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/087/83/PDF/G1608783.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

83 Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Concluding observations on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Sweden [İsveç'in birleşik yirmi ikinci ve yirmi üçüncü periyodik raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri], CERD/C/SWE/CO/22-23, 06.06.2018, §§ 20-21, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/154/20/PDF/G1915420.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

4. Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü



4.1. Yasal Çerçeve

4.1.1. İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemine İlişkin Uluslararası Hukuk

Aşağıdakilerle sınırlı olmamak üzere, ifade özgürlüğü ve nefret söylemine ilişkin uluslararası belgeler şunlardır:

Birleşmiş Milletler

- **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**, Madde 19
- **Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme**, Madde 19, 20
- **Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme**, Madde 4 ve 6
- **Rabat Eylem Planı** (Ayrımcılık, düşmanlık veya şiddete teşvik teşkil eden ulusal, ırksal veya dini nefretin savunulmasının yasaklanmasına ilişkin Rabat Eylem Planı, OHCHR tarafından 2011’de düzenlenen dört bölgesel uzman çalıştayından elde edilen sonuçlar ve tavsiyeler (“Rabat Planı”), 5 Ekim 2012 tarihinde Fas’ın Rabat kentinde kabul edilmiştir.)
- **BM Nefret Söylemine İlişkin Strateji ve Eylem Planı**

Avrupa Konseyi

- **Nefret söylemi hakkında R (97) 20 sayılı Tavsiye** (“Nefret söylemi” hakkında Bakanlar Komitesinin Üye Ülkelere R (97) 20 sayılı Tavsiyesi)
- **Nefret söylemiyle mücadele hakkında CM/Rec(2022)16 sayılı Tavsiye** (Nefret söylemiyle mücadele hakkında Bakanlar Komitesinin Üye Ülkelere CM/Rec(2022)16 sayılı Tavsiyesi)
- **İrkçilik ve İrkçiliğe Dayalı Ayrımcılığa Yönelik Ulusal Mevzuat Hakkında 13 Aralık 2002 tarihli ve 7 sayılı Genel Politika Tavsiyesi**, İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, (CRI(2003)8 Rev.
- **Nefret Söylemiyle Mücadele hakkında 15 sayılı Genel Politika Tavsiyesi**, İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 8 Aralık 2015, CRI(2016)15
- **Bilgisayar sistemleri aracılığıyla işlenen ırkçı ve yabancı düşmanlığı içeren eylemlerin suç sayılmasına ilişkin Siber Suçlar Sözleşmesi Ek Protokolü**, 2003
- **İfade Özgürlüğü ile Din Özgürlüğü İlişkisi Raporu: Küfür, Dini Hakaret ve Dini Nefrete tahrikin Düzenlenmesi ve Kovuşturulması Sorunu**, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), 17-18 Ekim 2008 tarihinde Venedik’te yapılan 76. Genel Kurulda kabul edilmiştir, CDL-AD(2008)026

Nefret söylemi en tartışmalı ifade kategorilerinden biridir. Şiddete teşvik, nefret söylemi, kin ve düşmanlığa tahrik, soykırımın inkarı, insanlığa karşı suçlar gibi tartışmalı ifade kategorileri bulunmaktadır. Bu nedenle, bazı ifadeler ifade özgürlüğü kapsamına girerken bazıları girmeyebilir. Bir ifadenin ifade özgürlüğü kapsamına girdiğine karar verildikten sonra ifadenin kısıtlanıp kısıtlanamayacağı değerlendirilmektedir. Günümüzde faşizm, ırkçılık, ayrımcılık, savaş propagandası veya nefret söylemlerinin insan hakları hukuku açısından ifade özgürlüğü normlarının kapsamına girip girmediği tartışma konusudur. Bu tür ifadelerle yönelik bir kısıtlama genellikle tartışmaya açık değildir ve ifade özgürlüğünün “olumlu” bir kısıtlaması olarak kabul edilebilir.

Nefret dolu ifadelerin mağdurlara yönelik şiddet eylemlerini kışkırtabileceği ve mağdurların şiddete yol açacak tepkiler vermesine neden olabileceği kabul edilmektedir. Bu şekilde herhangi bir zarara yol açmasa bile ifadelerin kendisi bu tür ifadelerin muhatabı olan kişilere zarar verebilir. Ancak nefret dolu ifadeler ile sert eleştiri ifadeleri arasındaki sınır iyi çizilmelidir. Nefret söylemi oluşturan ifadeler sert eleştiri sayılmaz ve dolayısıyla korunmaz.

Nefret söylemi, “... ırk, renk, dil, din, milliyet, ulusal veya etnik köken, yaş, engellilik, cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim gibi gerçek veya atfedilen kişisel özellikler veya statüler nedeniyle bir kişiye veya bir gruba karşı şiddet, nefret veya ayrımcılığı tahrik eden, teşvik eden, yayan veya meşrulaştıran veya bu kişileri aşağılayan her türlü ifade” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁴ Ancak Avrupa’nın tamamında kabul edilen ortak bir tanım bulunmamaktadır.

⁸⁴ 20 Mayıs 2022 tarihinde Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen, nefret söylemiyle mücadele hakkında Bakanlar Komitesinin Üye Ülkelere CM/Rec(2022)16 sayılı Tavsiyesi.

AlHM, hakaret davalarında, özellikle kamu çıkarını ilgilendiren bir konu söz konusu olduğunda, cezanın ağırlığına büyük önem vermektedir. Bu bağlamda, AlHM basın suçu nedeniyle hapis cezası verilmesinin, yalnızca istisnai durumlarda, özellikle nefret söylemi veya şiddete teşvik gibi diğer temel hakların ciddi şekilde ihlal edildiği durumlarda, Sözleşme'nin 10. maddesinde güvence altına alınan gazetecilerin ifade özgürlüğüyle uyumlu olacağını bir kez daha teyit etmiştir.⁸⁵ Mahkeme mahkûmiyet kararının orantılılığına büyük ağırlık vermiştir. Dolayısıyla başvuran kişiye verilen iki yıl altı ay hapis cezasını "ağır biçimde orantısız" olduğu kararına varırken,⁸⁶ bir iş adamının etnik gruplara karşı nefret söylemi nedeniyle mahkum edilmesini, para cezası almasını ve gazetecilik ve yayıncılık faaliyetlerinden iki yıl men edilmesinin orantılı olduğuna hükmetmiştir.⁸⁷

Söylemin, kelimelerin olası etkisini artıracak şekilde, bir siyasi partinin seçim kampanyası broşürlerinde yer aldığı⁸⁸ veya internet aracılığıyla yayıldığı durumda, kullanılan ortam belirli bir derecede öneme sahip olabilir. Bu özellikle internetin kullanıldığı durumlarda geçerlidir. Mahkeme, şiddeti teşvik eden söylemler ve nefreti teşvik eden söylemler dâhil olmak üzere açıkça hukuka aykırı olan iletişimin, küresel ölçekte, her zamankinden daha hızlı ve birkaç saniye içinde iletilebildiği ve zaman zaman çevrimiçi olarak sunulmaya devam edildiği fikrindedir.⁸⁹ Konuşmanın hakaret içermediği durumlarda dahi bu geçerlidir. Bu, internetteki içerik ve iletişimlerin insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasına zarar verme riskinin kesinlikle basının oluşturduğu riskten daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bir çevrimiçi yayının potansiyel etkisinin değerlendirilmesi için, halkın söz konusu yayına ne ölçüde erişebildiğini belirlenmesi önemlidir.⁹⁰

Nefret söylemi veya şiddete teşvik anlamına gelen yorumların aşırı niteliği nedeniyle, AlHM, bir internet haber portalına, sitesinde yer alan isimsiz yorumlara hakaret etmesi nedeniyle tazminat ödenmesine hükmedilmesinin AlHS'nin 10. maddesiyle uyumlu olduğuna karar vermiştir. Bu karar, yorumların isimsiz olarak yüklendiği gerçeği göz önünde bulundurularak alınmıştır.⁹¹ Mahkeme, söz konusu kullanıcı yorumlarının herhangi bir nefret söylemi veya bireyin fiziksel bütünlüğüne yönelik doğrudan bir tehdit içermemesi nedeniyle, internet portallarının üçüncü taraf yorumlarına ilişkin nesnel sorumluluğunun AlHS'nin 10. maddesine uygun olmadığına karar vermiştir.

Nefret söylemine hukuki yaklaşımla birlikte, başkalarının insan haklarına yönelik böylesine önemli bir muameleye etkili bir şekilde yanıt verebilmek için başka tedbirlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) gerekli gördüğü nefret söylemine yönelik özel tedbirler şunları içermektedir: kamuoyunu bilinçlendirmek; her türlü nefret söylemiyle mücadele etmek; bu tür bir kullanımın hedef aldığı kişilere destek vermek; öz düzenlemeyi teşvik etmek; düzenleyici tedbirler almak; idari ve hukuki sorumluluk getirmek; belirli kuruluşlara verilen desteği geri çekmek ve diğerlerini yasaklamak ve bazı çok özel ve sınırlı koşullar altında cezai yaptırımlar uygulamak.⁹²

4.1.2. İfade Özgürlüğü ve Nefret Söylemine İlişkin AB Hukuku

İfade özgürlüğü ve nefret söylemine ilişkin uluslararası belgeler aşağıdakileri içermektedir:

- **Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığıyla Mücadele Hakkında 2008/913/Aİİ sayılı Konsey Çerçeve Kararı** (Irkçılık ve yabancı düşmanlığının belirli biçimleri ve ifadeleriyle ceza hukuku yoluyla mücadele hakkında 28 Kasım 2008 tarihli ve 2008/913/Aİİ sayılı Konsey Çerçeve Kararı)
- **Çevrimiçi yasa dışı nefret söylemiyle mücadele hakkında AB Davranış Kuralları 2016**

AB bağlamında ana belge olan 2008 Çerçeve Kararı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının belirli türlerini içeren suçlara ilişkin AB Üye Ülkelerin yasa ve düzenlemelerinin yakınlaştırılmasını öngörmekte, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının belirli türlerinin bastırılmasını amaçlamakta ve ırk, renk, din, soy veya ulusal veya etnik kökene dayalı olarak bireylere yönelik şiddet veya düşmanlığın alenen kışkırtılmasını suç sayan yasaların çıkarılmasını gerektirmektedir. Tüm Üye Ülkelerin bazı ciddi ırkçılık ve yabancı düşmanlığı vakalarını ceza gerektiren suçlar olarak kabul eden mevzuatlar tesis etmeleri zorunludur. Bu suçlar, bu tür davranışları caydırmak amacıyla hem etkili hem de orantılı yaptırımlara tabi tutulmalıdır.

85 AlHM, *Cumpănă and Mazăre v. Romania*, Appl. No. 33348/96, 17.12.2004, § 115.

86 AlHM, *Fatullayev v. Azerbaijan*, Appl. No. 40984/07, 22.04.2010.

87 AlHM, *Atamanchuk v. Russia*, Appl. No. 4493/11, 11.02.2020.

88 AlHM, *Féret v. Belgium*, Appl. No. 15615/07, 16.07.2009, § 76.

89 AlHM, *Delfi AS v. Estonia*, Appl. No. 64569/09, 10.12.2013, § 110.

90 AlHM, *Savva Terentyev v. Russia*, Appl. No. 10692/09, 28.08.2018, § 79; *Delfi AS v. Estonia*, § 133.

91 AlHM, *Delfi AS v. Estonia*, Appl. No. 64569/09, 10.12.2013.

92 Nefret söylemiyle mücadele hakkında 15 sayılı ECRI Genel Politika Tavsiyesi, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, CRI(2016)15, 21.03.2016, s. 13, § 4.

Çerçeve Kararda belirtilen hükümlere göre, aşağıdaki eylemler suç sayılmalı ve ceza hukuku kapsamında hukuki yaptırımlara tabi tutulmalıdır:

- Irk, renk, soy, din veya inanç ya da ulusal veya etnik kökene dayalı olarak, belirli bir grup kişiye veya söz konusu grubun bir üyesine karşı alenen şiddeti veya nefreti teşvik etme eylemi;
- Yukarıda belirtilen suç, yazılı materyaller, görüntüler veya diğer medya biçimlerinin halka açık bir şekilde yayılması veya dağıtılması yoluyla işlendiğinde;
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nde (6, 7 ve 8. maddeler) tanımlandığı şekilde soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları gibi suçları ve Uluslararası Askeri Mahkeme Şartı'nın 6. maddesinde belirtilen suçları alenen onaylamak, ciddiyetini reddetmek veya önemli ölçüde küçümsemek. Bu davranışın, adı geçen gruba veya adı geçen grubun bir üyesine karşı şiddeti veya nefreti teşvik etme olasılığı olduğu kabul edilir;
- Yukarıda belirtilen suçların işlenmesine azmettirmek, suçun işlenmesine yardım veya yataklık etmek.

Mayıs 2016'da Avrupa Komisyonu, bu tür içeriklerin yayılmasını proaktif olarak önleme ve ele alma aracı olarak "Çevrimiçi yasa dışı nefret söylemiyle mücadele hakkında Davranış Kuralları" oluşturmak üzere Facebook, Microsoft, Twitter ve YouTube ile bir anlaşmaya vardı. Bugüne kadar Instagram, Snapchat, Dailymotion, Jeuxvideo.com, TikTok, LinkedIn, Rakuten Viber ve Twitch, Davranış Kurallarına uyma niyetlerini beyan etti. Davranış Kuralları, Avrupa Komisyonu, BT şirketleri, STK'lar ve ulusal makamların katılımıyla gerçekleştirilen ortak bir çalışma sonucunda oluşturulmuştur. Nefret söylemi ve nefret suçuyla mücadele Üst Düzey Grubu çerçevesinde ilgili tüm taraflar düzenli toplantılar gerçekleştirmekte ve bu alandaki çeşitli zorluklar ve gelişmelere ilişkin tartışmalara yürütülmektedir. Davranış Kurallarını uygulama süreci, çeşitli AB Üye Ülkelerinde yer alan örgütlerden oluşan bir konsorsiyum ile ortaklaşa tesis edilen sistematik bir izleme süreci aracılığıyla değerlendirilmektedir. Bu kurumlar, Kurallarda belirtilen yükümlülüklerin BT firmaları tarafından uygulanmasını değerlendirmek için yaygın olarak kabul edilen bir yaklaşım benimsemektedir.

Ayrıca, AB'nin belirli alanlardaki nefret söylemi sorununu çözmek için Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi (2010/13/AB) ve e-Ticaret Direktifi (2000/31/AT) gibi çeşitli yasal araçları kabul ettiğini de belirtmek gerekiyor. Çerçeve Karar'ın tersine, her iki Direktif nefrete teşvikin yasaklanması açısından daha geniş bir kapsama sahiptir.

4.2. Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Bağlamında AB Üye Ülkeleri

4.2.1. Üye Devletlerin Mevzuatı

Macaristan

Macaristan Anayasası'nın 9(4) maddesi, ifade özgürlüğü hakkının başkalarının insanlık onurunu ihlal etmek için kullanılamayacağını belirtmektedir. Ceza Kanunu'nun 216(1) ve (4) (topluluğun bir üyesine karşı şiddet) ile 332. maddeleri (bir topluluğun bir üyesine karşı kışkırtma), ırkçılık ve yabancı düşmanlığının belirli biçimleri ve ifadeleriyle ceza hukuku yoluyla mücadele edilmesine ilişkin Çerçeve Kararı'nı uygulamaktadır.⁹³ 332. madde kamusal alanda nefret söylemine karşı temel çare olarak kabul edilmektedir. Ancak ECRI'ye göre, ceza hukuku kapsamına giren nefret söylemine ilişkin yasal çerçevenin etkinliği, yasal gerekliliklerin yargı tarafından katı bir şekilde yorumlanması nedeniyle son derece sınırlı kalmaktadır.⁹⁴ Ceza Kanunu'nun 333. maddesi de (komünist veya nasyonal sosyalist rejimler tarafından işlenen soykırım veya insanlığa karşı suçların alenen inkar edilmesi) Çerçeve Kararı'nın uygulanmasına yöneliktir.⁹⁵ Avrupa Komisyonu Aralık 2021'de, uluslararası suçların kamu tarafından onaylanması, inkar edilmesi veya önemli ölçüde önemsizleştirilmesini suç sayan mevzuatı çıkarmaması nedeniyle Macaristan'a karşı ihlal usulünü başlatmıştır.⁹⁶

93 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2021 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Macaristan, s. 19.

94 ECRI Macaristan Raporu (altıncı izleme döngüsü), ırkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 06.12.2022, s. 6.

95 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2021 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Macaristan, s. 19.

96 Bkz. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_6201 (Erişim tarihi: 15.06.2023).

Litvanya

Anayasa'nın ifade özgürlüğüyle ilgili 25. maddesi aynı zamanda ulusal, ırksal, dini veya toplumsal nefret, şiddet veya ayrımcılığı kışkırtmayı ve ayrıca iftira veya yalanın yayılmasını yasaklamaktadır. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü 26. maddeyle güvence altına alınmıştır. Ceza Kanunu ırkçılık ve ırk ayrımcılığına yönelik bir dizi hüküm içermektedir. Ceza Kanunu'nun 60. maddesi, ağırlaştırıcı nedenler listesinde ırkçı saikler de içermekte ve aynı zamanda yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, ırk, uyruk, dil, soy, sosyal statü, din, inanç veya görüşlere dayalı olarak bir grup kişiye veya bir kişiye karşı nefret söyleminde bulunmak amacıyla işlenen eylemleri de kapsamaktadır.

Nefret söyleminin cezai sorumluluğu esas olarak Ceza Kanunu'nun şu maddelerinde öngörülmektedir: Madde 170 (herhangi bir ulusal, ırksal, etnik, dini grup veya kişilerin oluşturduğu diğer gruplara karşı tahrik); 170(1) (bazı gruplara karşı ayrımcılık yapmayı veya onları kışkırtmayı amaçlayan grup veya kuruluşların faaliyetleri); 170(2) (uluslararası suçlar ve SSCB veya Nazi Almanyası tarafından Litvanya Cumhuriyeti veya sakinlerine karşı işlenen suçları alenen onaylamak veya bu suçları inkâr etmek veya büyük ölçüde hafifletmek).⁹⁷ Ceza Kanunu'nun 170. maddesinde belirtildiği gibi, 60. maddede sayılan gerekçelerle ayrımcılık yapmayı teşvik etmek hukuka aykırıdır ve para cezası veya iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.⁹⁸ Madde ayrıca nefreti teşvik eden öğelerin üretilmesi, dağıtılması, edinilmesi, taşınması veya depolanmasını da cezalandırmaktadır. Ancak, kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilen hakaret veya tehditleri ve üstünlük iddiasında bulunan bir ideolojinin ırkçı bir amaçla kamuya açık şekilde ifade edilmesini suç saymamaktadır.

ECRI, 2016 raporunda, Ceza Kanunu'nun, ECRI'nin ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleye yönelik ulusal mevzuat hakkında 7 sayılı Genel Politika Tavsiyesi ile tamamen uyumlu hale getirilmesini ve ayrıca sayılan gerekçeler listesine renk ve vatandaşlık ve ayrıca toplumsal cinsiyet kimliğinin de eklenmesi ve kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilen hakaret veya tehditleri ve üstünlük iddiasındaki bir ideolojinin ırkçı bir amaçla kamuya açık bir şekilde ifade edilmesinin de suç sayılması için 170. maddenin değiştirilmesini tavsiye etmiştir.⁹⁹

Avrupa Komisyonu 9 Haziran 2021 tarihinde "İrkçılık ve yabancı düşmanlığıyla mücadele" kapsamındaki ihlallere ilişkin kararlar yayımladı¹⁰⁰ ve Litvanya yasal çerçevesiyle ilgili şu ifadelerde bulundu: Litvanya yasal çerçevesi "etnik köken ve/veya renk temeline dayalı nefret söylemi ve nefret suçunu hâlâ suç saymamaktadır. Ayrıca Litvanya, uluslararası suçlar ve Yahudi Soykırımını (Holokost) tasvip etmeyi, inkar etmeyi ve büyük ölçüde önemsizleştirmeyi ancak kamu düzeni bozulduğunda suç saymaktadır. Son olarak, Litvanya yasal çerçevesi Yahudi Soykırımı ile ilgili bu tür davranışları yalnızca Litvanya topraklarında veya Litvanya vatandaşlarına karşı işlendiğinde suç saymaktadır."¹⁰¹ Litvanya Hükümeti Eylül 2021'de, Ceza Kanunu'nun nefret söylemiyle ilgili maddelerinde değişiklikler yaparak, söz konusu gerekçeleri ekledi.¹⁰²

Ceza Kanunu'nun nefret söylemine ilişkin 60 ve 170. maddelerinde yapılan değişiklikler 5 Mayıs 2022 tarihinde yürürlüğe girdi. Değişiklikler; nefret suçları ve nefret söylemi gerekçesi olarak, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, etnik köken, uyruk, dil, soy, sosyal statü, din, inanç ve bakış açısı dışında, ten rengi ve etnik kökeni de içermektedir. 170(2) maddesinde (uluslararası suçlar ve SSCB veya Nazi Almanyası tarafından Litvanya Cumhuriyeti veya sakinlerine karşı işlenen suçları alenen onaylamak veya bu suçları inkâr etmek veya büyük ölçüde hafifletmek) 5 Mayıs 2022 tarihinde yapılan değişiklikler, Avrupa Komisyonu tarafından tespit edilen ihlalleri de ele almış ve Kanun'un yalnızca kamu düzeninin bozulduğu durumlarda ve yalnızca Litvanya topraklarında veya Litvanya vatandaşlarına karşı işlenen fiillerle ilgili olarak uygulanmasını sonlandırarak, Kanun'un uygulanabilirliğini genişletmiştir.¹⁰³

Ayrıca Kamunun Bilgilendirilmesi Hakkında Kanun'un 19. maddesinde belirtildiği gibi, "savaş propagandası, savaş veya nefret, alay veya küçümsemeyi teşvik eden veya cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, ırk, 'milliyet', vatandaşlık, dil, köken, sosyal statü, inanç, inanç, görüş veya din temelinde bir grup insana veya bu gruba ait bir kişiye karşı ayrımcılığı, şiddeti ve sert muameleyi teşvik eden" bilgilerin yayımlanması da kanuna aykırıdır.

97 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Litvanya, s. 10.

98 Cinsiyet, cinsel yönelim, ırk, "milliyet", dil, etnik köken, sosyal statü, inanç, din veya inançları nedeniyle, sözlü veya yazılı olarak veya kamusal medyayı kullanma yoluyla kamuoyuna açıklamalarda bulunarak, bir grup vatandaş veya belirli bir kişiyle alay eden, bu grup veya kişileri küçümseyen, bu grup veya kişilere karşı nefret veya ayrımcılığı teşvik eden kişi, (a) para cezası, (b) tutuklama veya (c) 3 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

99 ECRI Litvanya Raporu (beşinci izleme döngüsü), İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 06.12.2022, s. 3.

100 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Litvanya, s. 15-16.

101 Avrupa Komisyonu (2021) "Haziran İhlalleri paketi: temel kararlar", 9 Haziran 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_2743 (Erişim tarihi: 15.06.2023).

102 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Litvanya, s. 3.

103 Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2023 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), Litvanya, s. 16.

İsveç

İsveç Temel Kanunları'nda (Anayasa) nefret söylemine doğrudan veya dolaylı bir atıf bulunmamaktadır. Ancak Ceza Kanunu'nun 5. Bölümünün 5(3) ve (4) maddelerinde etnik köken, din, cinsel yönelim ve trans kimlik temelinde aşağılama ve hakareti suç sayan bir nefret söylemi hükmü bulunmaktadır. Belirtildiği gibi, nefret söylemi için azami hapis cezası iki yıldır. 16. Bölümün 8. maddesi, bu gerekçeler temelinde gerçekleştirilen tehditler veya aşağılama ifadelerinin (ajitasyon) yayılmasını suç saymaktadır. Ceza Kanunu ayrıca ırkçılık, ırk ayrımcılığı ve ırksal olarak ağırlaştırılmış suçlara karşı hükümler içermektedir. ECRI, İsveç Ceza Kanunu hükümlerinin, ırkçılık ve ırk ayrımcılığıyla mücadeleyle yönelik ulusal mevzuat hakkında 7 sayılı Genel Politika Tavsiyesi'nde yer alan tavsiyelerinin çoğunu yansıttığını ifade etmiştir¹⁰⁴.

4.2.2. Kurumsal Yapı ve Uygulama

Macaristan

BM Özel Raportörünün raporuna göre, Macaristan'ın, basmakalıp yargıları ve ayrımcılığı ortadan kaldırma çabalarını güçlendirme ve kolluk kuvvetlerine hem çevrimiçi hem de çevrimdışı şiddet, tehdit ve tacizle mücadele konusunda eğitim verme tedbirleri alma dâhil olmak üzere, bu tür savunmasız gruplara yönelik nefret söylemi, damgalama ve ayrımcılık vakalarını kamuya açık bir şekilde kınaması ve kovuşturması tavsiye edilmektedir.¹⁰⁵

Nefret suçlarının yaygınlığından ve siyasi söylemler, medya ve internette gerçekleştirilen ve başta Romanlar, Müslümanlar, göçmenler ve mülteciler olmak üzere azınlıkları hedef alan nefret söylemlerinden endişe duyan BM İnsan Hakları Komitesi, Macaristan'ın, ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti teşvik eden her türlü etnik veya ırksal nefreti savunmanın yasalarca yasaklandığını düzenli, kamuya açık ve etkili bir şekilde yeniden teyit etmesini ve nefret suçlarının faillerini adalet önüne çıkarmak için derhal harekete geçmesini tavsiye etmiştir. Macaristan ayrıca Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri uyarınca nefret suçları ve nefret söyleminin raporlanması, soruşturulması, kovuşturulması ve cezalandırılmasını iyileştirmek için etkili tedbirler almalı ve hoşgörü ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek ve ırksal fişlemenin kabul edilemezliğini vurgulamak için kamuyu bilinçlendirme kampanyaları düzenleyerek, diğerlerinin yanı sıra göçmenler, mülteciler, Yahudiler ve Romanlara yönelik basmakalıp yargılar ve ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik çabalarını güçlendirmelidir.¹⁰⁶ Ayrıca BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi,¹⁰⁷ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri¹⁰⁸ ve ECRI¹⁰⁹; BM İnsan Hakları Komitesi ile benzer eleştiriler yapmıştır.

Nefret söylemine karşı yasal çerçevenin uygulanması bağlamında, 2016-2020 yılları arasında yedi davada Ceza Kanunu'nun 332. maddesi (topluluğa karşı nefret ve şiddete tahrik) kapsamında suçlamalarda bulunulmuştur. Ancak STK'ların ırkçı olaylara ilişkin topladığı resmi olmayan veriler resmi rakamların üzerindedir.¹¹⁰ Açık ve mevcut şiddet tehlikesini gerektiren katı adli yorum nedeniyle çok az sayıda dava mahkemede başarılı olmaktadır. Bu bakımdan, ceza gerektiren bu suçun sınırlı bir şekilde yorumlanması, hükmün pratikte etkisiz olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ECRI, nefret söyleminin etkili bir şekilde soruşturulması ve cezalandırılmasını sağlamak amacıyla ilgili makamları Ceza Kanunu'nun 332. maddesinin uygulamasını gözden geçirmeye çağırmıştır.¹¹¹

104 ECRI İsveç Raporu (beşinci izleme döngüsü), Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 05.12.2017, § 3.

105 Visit to Hungary-Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression [Macaristan Ziyareti-Özel Raportörün Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Geliştirilmesi ve Korunmasına İlişkin Raporu], A/HRC/50/29/Add.1, 11.05.2022, §§ 63 ve 94, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/338/64/PDF/G2233864.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

106 İnsan Hakları Komitesi, Concluding observations on the sixth periodic report of Hungary [Macaristan'ın altıncı periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemleri], CCPR/C/HUN/CO/6, 09.05.2018, §§ 17-18, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/129/41/PDF/G1812941.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

107 Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Concluding observations on the combined eighteenth to twenty-fifth periodic reports of Hungary [Macaristan'ın on sekizinci ila yirmi beşinci periyodik raporlarının birleşimine ilişkin sonuç gözlemleri], CERD/C/HUN/CO/18-25, 06.06, 2019, §§ 16-17, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/152/91/PDF/G1915291.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

108 Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Memorandum on freedom of expression and media freedom in Hungary [Macaristan'da ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğüne ilişkin memorandum], CommDH(2021)10, 30.03.2021, s. 14, <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-media-freedom-in-hungary/1680a1e67e> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

109 ECRI Macaristan Raporu (altıncı izleme döngüsü), Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 06.12.2022, § 50.

110 ECRI Macaristan Raporu (altıncı izleme döngüsü), Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 06.12.2022, §§ 38.

111 ECRI Macaristan Raporu (altıncı izleme döngüsü), Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 06.12.2022, § 53.

Litvanya

BM İnsan Hakları Komitesi, internet ortamı dâhil olmak üzere, savunmasız ve azınlık gruplara yönelik hoşgörüsüzlük ve önyargı ve ayrıca bu gruplara karşı gerçekleştirilen nefret söylemlerinin yaygınlığından endişe duymaktadır. Komite, taraf Devletin nefret söylemiyle mücadele etmek için aldığı yasal ve diğer tedbirleri vurgulamıştır. Buna rağmen Komite bu konularla ilgili endişelerinin devam ettiğini ifade etmekte, cinsiyet kimliğine dayalı nefret söyleminin ulusal mevzuatta açıkça yasaklanmamasını (Ceza Kanunu'nun 170. maddesi) eleştirmekte ve Ceza Kanunu'nun 60. maddesinde belirtilen ağırlaştırıcı durumun cinsel yönelim nedeniyle hiçbir zaman uygulanmadığını bildirmektedir. Komite Litvanya'ya şu tavsiyelerde bulunmuştur: Diğerlerinin yanında, kolluk kuvvetleri, savcılar ve yargı mensuplarına yönelik eğitimleri artırarak ve kamuoyunda farklılıklara yönelik duyarlılık ve saygıyı teşvik eden bilinçlendirme kampanyaları düzenleyerek, Romanlar, Yahudiler, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, vb. dâhil olmak üzere hassas gruplar ve azınlık gruplarına yönelik hoşgörüsüzlük, basmakalıp yargılar, önyargılar ve ayrımcılıkla mücadele etme çabalarını güçlendirmek; Ceza Kanunu'nun 170. maddesinin etkili bir şekilde uygulanması dâhil olmak üzere, nefret söyleminin önlenmesine yönelik çabaları artırmak ve ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti teşvik eden ulusal, ırksal veya dini nefretin savunulmasının, toplumsal cinsiyet kimliği dâhil olacak şekilde, kanunla yasaklanmasını sağlamak.¹¹²

BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, özellikle göçmenler, Müslümanlar ve Romanlar olmak üzere savunmasız ve azınlık grupların üyelerine yönelik taraf Devlette yaygın olan önyargılar ve olumsuz tutumlardan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Komite ayrıca, çevrimiçi medya dâhil olmak üzere medyada ve siyasi arenada nefret söylemi, düşmanlığa teşvik ve Yahudi karşıtı söylemlerin kullanılmasından da endişe duymaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi'nin tavsiyelerine ek olarak BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, nefret söyleminin sivil toplum ve en çok etkilenen toplulukların temsilcileriyle işbirliği içinde ele alınması gerektiğini hatırlatmıştır.¹¹³

İsveç

İsveç ile ilgili olarak, BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, taraf Devlette, özellikle seçim kampanyaları sırasında, medyada ve diğer platformlarda Afro-İsveçliler, Yahudiler, Müslümanlar ve Romanlara karşı devam eden ırkçı nefret söylemine ilişkin endişelerini dile getirmiştir. İnternet. Komite aynı zamanda bildirilen nefret söylemi vakalarının sayısı ile faillere yönelik soruşturma, kovuşturma ve mahkûmiyet kararlarının sayısı arasındaki farktan da endişe duymaktadır. Komite İsveç'e şu tavsiyelerde bulunmuştur: mevcut mevzuatı etkili bir şekilde uygulama ve yürürlüğe koyma çabalarını hızlandırmak ve Müslüman etno-dini azınlık grupları, Afro-İsveçliler ve Afrika kökenli kişiler gibi hassas grupları ırkçı nefret söylemleri, ırkçı şiddet ve diğer nefret suçlarından korumak için gerekli tedbirleri almaya devam etmek; ırkçı nefret söylemi veya ırkçı nefrete teşvik ve ırkçı saikli şiddet ve nefret suçları vakalarını etkili bir şekilde tespit etmek, kaydetmek ve soruşturmak ve sorumluları kovuşturmak ve yaptırımlara tabi tutmak; kolluk kuvvetlerinin tamamına ırkçı nefret söylemi, ırkçı şiddet ve nefret suçlarını önlemeye yönelik zorunlu ve sürekli eğitim vermek ve eksik raporlama sorununu çözmeye devam etmek; çevrimiçi medya dâhil olmak üzere kamu görevlileri ve politikacılar tarafından yapılan ırkçı nefret söylemlerini ve yabancı düşmanı açıklamaları kamuya açık bir şekilde kınamak ve bunlarla arasına mesafe koymak ve ilgili mevzuatı tam olarak uygulamak.¹¹⁴

İnternet dâhil olmak üzere, Müslümanlar, Afro-İsveçliler, Romanlar ve Yahudilere yönelik nefret söylemleri, ırkçı ve yabancı düşmanı şiddetlerle ilgili raporların devam etmesinden ve ayrıca medyada Müslümanların kronik bir şekilde olumsuz yönde tasvir edilmesinden endişe duyduğunu ifade eden BM İnsan Hakları Komitesi, İsveç'in, internet dâhil olmak üzere nefret söylemi, etnik veya dini azınlıklara yönelik ırkçı ve yabancı düşmanı şiddet ve olumsuz basmakalıp yargılar, etnik veya dini azınlıkların olumsuz bir şekilde tasvir edilmesiyle mücadele etmek için hem kolluk kuvvetleri faaliyetleri hem de bilinçlendirme kampanyalarıyla çabalarını iki katına çıkarması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁵

112 İnsanlar Hakları Komitesi, Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania [Litvanya'nın dördüncü periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemleri], CCPR/C/LTU/CO/4, 29.08.2018, §§ 11-12, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/262/27/PDF/G1826227.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

113 Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Concluding observations on the combined ninth and tenth periodic reports of Lithuania [Litvanya'nın birleşik dokuzuncu ve onuncu periyodik raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri], CERD/C/LTU/CO/9-10, 07.06.2019, §§ 11-12, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/154/20/PDF/G1915420.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

114 Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Concluding observations on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Sweden [İsveç'in birleşik yirmi ikinci ve yirmi üçüncü periyodik raporlarına ilişkin sonuç gözlemleri], CERD/C/SWE/CO/22-23, 06.06.2018, §§ 11-23, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/154/20/PDF/G1915420.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

115 İnsan Hakları Komitesi, Concluding observations on the seventh periodic report of Sweden [İsveç'in yedinci periyodik raporuna ilişkin sonuç gözlemleri], CCPR/C/SWE/CO/7, 28.04.2016, §§ 16-17, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/087/83/PDF/G1608783.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi: 15.06.2023).

Sivil toplum grupları, son yıllarda internette, özellikle de sosyal medyada, göçmenler/mülteciler, siyahi kişiler, Romanlar ve Müslümanlar ve Yahudiler gibi dini gruplara karşı nefret söylemi dâhil olmak üzere, nefret söyleminde önemli bir artış gözlemlediklerini ECRI'ye bildirmiştir.¹¹⁶

Avrupa Komisyonu, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığına İlişkin Çerçeve Kararı'nı tam olarak iç hukuka aktarmadığı konusunda İsveç'e resmi bildirimde bulunmuştur.¹¹⁷ İsveç mevzuatı, şiddeti teşvik eden nefret söylemini yanlış bir şekilde mevzuata aktarmakta ve ırk, renk, din, soy veya ulusal veya etnik kökene göre tanımlanan bir grubun bireysel üyelerine yönelik nefret söylemini suç saymamaktadır. Ayrıca Finlandiya ve İsveç, nefret söyleminin belirli biçimlerini, yani uluslararası suçlar ve Yahudi Soykırımının (Holokost) alenen tasvip edilmesini, inkar edilmesini veya büyük ölçüde önemsizleştirilmesini suç sayma konusunda da başarısızdır.¹¹⁸

Genel Değerlendirme

İfade özgürlüğü; bireylerin haber ve bilgiler ile başkalarının fikirlerine özgürce erişebilmeleri, düşünce ve görüşlerinden dolayı kınanmamaları ve düşünce ve fikirlerini tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla özgürce ifade edebilmeleri, anlatabilmeleri, savunabilmeleri, aktarabilmeleri ve yayabilmeleri anlamına gelmektedir.

Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bazı bireylerin ifade özgürlüğünün bazı durumlarda diğerlerine göre daha fazla kısıtlanması mümkün olabilir. Bu çalışmada vurgulanan nefret söylemi, dezenformasyon ve terörle mücadele kapsamında, ifade özgürlüğü çerçevesinde, kamuoyunu şekillendirme becerisine sahip bireylere daha fazla sınırlama getirilmesi veya daha ağır cezalar uygulanması haklı görülebilir.

İfade özgürlüğü, başkaları tarafından “değersiz” ya da “yararsız” sayılan fikirleri de ifade etme ve yayma özgürlüğünü içermektedir. Ancak nefret söylemi, terör söylemi veya dezenformasyon gibi bazı ifadelerin ifade özgürlüğü korumasından yararlanmaması gerektiği kabul edilmektedir. Bu yöndeki bir sınırlama, ifade özgürlüğünün “olumlu” bir sınırlaması olarak kabul edilebilir. Bu çalışmanın nefret söylemi, dezenformasyon ve terörle mücadele konularına odaklandığı göz önüne alındığında, bu konuları hedef alan müdahalelerin ifade özgürlüğünü ihlal edebileceği öngörülmektedir. Sonuç olarak, kısıtlama rejiminin her bir özel durumda dikkatli bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Terörle mücadele çabaları, dezenformasyonla mücadele veya nefret söylemiyle mücadeleyle ilgili olanlar gibi belirli ifade biçimlerinin kısıtlanması, ifade özgürlüğüne bir tür müdahale olarak görülebilir. Devletlerin bir yandan ifade özgürlüğünü korurken, bir yandan da ifade özgürlüğüne müdahaleye izin verecek şekilde, ifade özgürlüğünü kısıtlayacak tedbirler alması beklenmektedir. İfade özgürlüğünü kısıtlayan tedbirleri kabul eden Devletler, kendilerine verilen yetkiyi alternatif ifade biçimleriyle ilgili olarak kullanabilir ve böylece istismarcı uygulamalarda bulunabilir. Sonuç olarak, nefret söylemi, teröre teşvik, terör propagandası ve dezenformasyon mümkün olduğunca açık bir şekilde tanımlanmalı ve bunların ifade özgürlüğü ilkesine istisna olarak sınıflandırılmasının haklılığı ortaya koyulmalıdır.

İlk olarak, nefret söylemi bakımından, bu mantık, nefret söyleminin temel insan haklarına zarar verme, eşitliğin sağlanmasını engelleme ve çeşitlilik ilkelerini ortadan kaldırma çabası olarak kavramsallaştırılmasıyla tanımlanabilir. Gerçekte uluslararası insan hakları kurumları da bu mantık gereği nefret söylemini ifade özgürlüğü parametreleri kapsamına almamaktadır. Terörle mücadele bağlamında “özgürlük-güvenlik dengesi” metaforu ile insan hakları kavramı arasındaki uyum tartışmalıdır, çünkü “özgürlük-güvenlik dengesi” kavramı devletin güvenliğini, bireylerin hak ve özgürlüklerinin önünde tutmaktadır. Dolayısıyla terörle mücadelede bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması görüşü böyle bir gerekçeye dayanak teşkil edebilir. Nefret söylemi, terörle mücadele ve ifade özgürlüğü arasındaki bağlantı, “geleneksel” doğaları nedeniyle oldukça önem arz eden bir konudur. İfade özgürlüğü ile nispeten yeni bir olgu olan dezenformasyon arasında bağlantı kurulması konusu şu ana kadar yeterince vurgulanmamıştır.

¹¹⁶ ECRI İsveç Raporu (beşinci izleme döngüsü), Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu, 05.12.2017, §§ 17-31.

¹¹⁷ Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022 (Franet Temel Haklara Ulusal Katkı Raporu 2021), İsveç, s. 16.

¹¹⁸ Avrupa Komisyonu (2021), February 2021 Infringement Package: Key decisions [Şubat 2021 İhlal Paketi: Temel kararlar], Brüksel, 18 Şubat 2021.

Nefret söylemi ve dezenformasyonun sınırlandırılması ve terörle mücadele çabaları bağlamında belirli vakalara müdahale edilmesi; kışkırtıcı, şaşırtıcı ve rahatsız edici bilgi ve fikirlerin bastırılmasıyla sonuçlanmamalıdır. Belirli ifade biçimlerini hedef alan müdahalelerin kasıtsız bir şekilde diğer ifade biçimlerine yönelik müdahaleler için emsal teşkil etme olasılığı nedeniyle, insan hakları örgütleri bu tür müdahalelerin potansiyel sonuçlarına ilişkin meşru endişelerini dile getirmektedir. Bu örgütler, farkındalığı artırmak ve tartışmayı teşvik etmek için düzenli olarak bu olasılığı vurgulamaktadır.

Nefret söylemi, terörle mücadele ve dezenformasyon alanlarında ifade özgürlüğünün kullanılmasına sınırlamalar getirmenin mümkün olmasına rağmen, bu tür kısıtlamaların ifade özgürlüğü ilkesini destekleyecek ve bu ilkeye öncelik verecek şekilde yorumlanması gerekmektedir. İfade özgürlüğünün kısıtlanmasının istisnai bir önlem olarak görülmesi gerektiği ve özgürlüğün korunmasının kapsayıcı yol gösterici ilke olarak görülmesi gerektiği gerçeği de bu yaklaşımı haklı çıkarmaktadır.

Nefret söylemi, dezenformasyon, terörle mücadele açısından, internet ve sosyal medya platformları öne çıkan ifade mekanları haline gelmiştir. Bu nedenle ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik karşı tedbirler ağırlıklı olarak bu kanallara odaklanmaktadır. İfade özgürlüğünün korunması açısından internetin önemi göz önüne alındığında, yukarıda belirtilen gerekçelerle müdahalede bulunurken orantılılık ilkesine kesin bir şekilde bağlı kalınmalıdır.

İfade özgürlüğü, tüm eylemleriyle ilişkili olarak AB kurumları ile organlarına ve AB hukukunu uygulamalarıyla ilişkili olarak ulusal makamlara hitap eden Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 11. maddesinde (ifade ve bilgi edinme özgürlüğü) yer almaktadır. Şart, Avrupa Komisyonu'nun, örneğin AB mevzuatı kabul edildiğinde veya ulusal bir tedbirin AB yasasını Şart'la uyumsuz bir şekilde kullandığı durumlarda devreye girebilmesini sağlamaktadır. AB Üye Ülkelerinin her biri, hak ve özgürlükleri korumaya yönelik kendi anayasal ve yargısal çerçevelerine sahiptir. Üye Ülkeler ayrıca AİHS ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinin ilkelerine de uymalıdır. Şart söz konusu ilkeler ve belgelerin yerini almaz. Buna göre vatandaşların ifade özgürlüğü haklarını korumak ulusal mahkemelerin sorumluluğundadır.

Bu çalışmada, üç AB Üye Ülkesinin (Macaristan, Litvanya ve İsveç) ifade özgürlüğüne ilişkin uyguladığı yasal ve pratik tedbirler incelenmektedir. Söz konusu Üç Üye Ülke'nin mevzuatı ve uygulamaları, bu çalışmada vurgulanan üç konuya ilişkin değerli bilgi kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Terörle mücadele ve nefret söylemi uzun süredir araştırılan konular olsa da, dezenformasyon ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki son yıllarda giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır.

Dezenformasyon

İfade özgürlüğü bu çalışmada incelenen her üç ülkenin anayasasında yer almaktadır. Ancak yalnızca Litvanya Anayasası dezenformasyon kavramını doğrudan içermekte ve bunu ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının nedenlerinden biri olarak kabul etmektedir. Yasama düzeyinde, Macaristan'daki COVID-19 salgını sırasında dezenformasyonla mücadele amacıyla ceza kanununda değişiklik yapılmış ve bu geçici değişiklik daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak, hem ceza hukuku alanında yapıldığı hem de muğlak ifadeler içerdiği için değişiklik eleştirilmiştir. Litvanya'da medya hukuku alanında düzenleme olmasına rağmen, ceza hukukunda bir düzenleme mevcut değildir. Kamunun Bilgilendirilmesi Hakkında Kanun, dezenformasyonu "kasıtlı olarak yayılan yanlış bilgi" olarak tanımlamakta ve 19. madde medyada dezenformasyonun yayılmasını yasaklamaktadır. İsveç dezenformasyona odaklanan özel bir mevzuata sahip değildir.

Macaristan ve Litvanya'da dezenformasyona ilişkin mevzuatın büyük ölçüde gerçeklere dayalı olduğu görülmektedir. Öte yandan İsveç'te, dezenformasyon yakın zamana kadar nispeten daha az gündeme gelen bir konu olmuştur. Bu nedenle bu alanda herhangi bir yasal düzenlemenin olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak dezenformasyonun varlığı ve boyutu konuya ilişkin yasal düzenlemelerin gerekli olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan bu alanda yasal düzenlemelerin sadece ceza hukuku alanında yapılması ifade özgürlüğü açısından ciddi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle istisnai durumlarda uygulanacak ceza hukuku düzenlemelerinin hazırlanması ve düzenlemelerin idare hukuku ile medeni hukuk alanında yapılması daha uygun görünmektedir.

Üç Üye Ülke arasında İsveç ve Litvanya dezenformasyona odaklanan hükümet organları tesis etmiştir. Ancak bu organlar yalnızca güvenlik kaygısıyla kurulmuştur. İfade özgürlüğüne keyfi sınırlamalar getirme potansiyeline sahip olduğu için, dezenformasyonla mücadeleye adanmış resmi bir kurumun tesis edilmesi uygun bir eylem olmayabilir. Her üç Üye Ülke’de de dezenformasyonla mücadele eden önemli sivil toplum aktörleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, mevzuat hükümleriyle desteklenen ve sivil alanda, ilgili makamlar, kuruluşlar ve medya mensupları ile işbirliği içinde uygulanan bir eylem planı daha uygun bir çözüm olarak görünmektedir.

Terörle Mücadele

Yukarıda da belirtildiği gibi terör kavramı, ifade özgürlüğünün korunması açısından önemli zorluklar ortaya koymaktadır. “Terörle mücadele” kavramının yorumlanması, kamu makamlarına sınırsız kısıtlama yetkisi verilmesi şeklinde görülmemelidir. İfade özgürlüğünün güvence altına alınması, ceza hukukunda “terör”, “terör propagandası” gibi terimlerin açık ve kesin bir şekilde tanımlanmasını gerektirmektedir. Terörle mücadelenin ifade özgürlüğüne meşru bir kısıtlama getirmeyi içermesine rağmen, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalara ancak demokratik bir toplum içinde gerekli ve orantılı olması ve erişilebilirlik ve öngörülebilirlik dâhil olmak üzere kanunla açıkça öngörülmesi durumunda izin verilebilir. Savunucularının hedeflerini ilerletmek için şiddet içermeyen yöntemlerin kullanılmasını savunmak veya terör eylemlerini meşrulaştırmak gibi şiddeti teşvik etmekten kaçınan ve belirli bireylere karşı yoğun ve mantıksız bir düşmanlığı teşvik ederek şiddeti onaylıyor gibi görünmeyen görüşler, ifade özgürlüğüne sınırlama getirilmesine gerekçe olamaz.

AB hukuku bağlamında, 15 Mart 2017 tarihinde kabul edilen 2017/541 sayılı Direktif, Üye Ülkelerin, teröre yönelik eğitim ve seyahat, terör finansmanı ve terör suçunu işlemek için kamuyu teşvik etme gibi davranışları suç sayılmasını sağlamakla yükümlü kılmaktadır. Gelecekteki terör eylemleriyle olası ilişkisi nedeniyle belirli davranışları suç sayan önleyici bir stratejinin uygulanması, yasal davranışlar üzerinde istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Bu yaklaşım, hükümet makamları tarafından olası yanlış yorumlanma endişesi nedeniyle, istemeden de olsa bireyleri belirli faaliyetlerde bulunmaktan caydırabilir. Bu bulguların ifade ve bilgi edinme özgürlüğü ilkeleri ve ayrıca sanat ve bilimle bağlantılı özgürlükler ve özellikle seyahat özgürlüğü açısından da önemli sonuçları bulunmaktadır. Bu uygulama ayrıca, savaş alanlarını ziyaret etmek veya terörle ilgili konularda soruşturma yürütmek gibi çabalarda bulunmak için geçerli gerekçelere sahip olan gazeteciler, akademisyenler, sanatçılar ve insani yardım örgütlerinin de incelenmesine neden olabilir. Teröre teşvikin suç sayılması, ifade özgürlüğünün meşru şekilde kullanılmasına engel olmamalı veya insanları ifade özgürlüğünü kullanmaktan caydırmamalıdır.

Analiz, incelenen üç ülkenin de terörle mücadele alanında AB mevzuatına uygun olarak gerekli değişiklikleri uyguladığını göstermektedir. Bu üç ülkenin doğrudan terör eylemlerine maruz kalmadığı göz önüne alındığında, yukarıda bahsedilen mevzuat değişikliklerinin ifade özgürlüğü üzerinde gözle görülür herhangi bir etkisi olduğu görülmemektedir. Şu ana kadar, uluslararası insan hakları izleme organları, özellikle terörle mücadele tedbirlerinin ifade özgürlüğü üzerindeki etkisini ele alan sınırlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bununla birlikte, İsveç’in 2022-2023 döneminde NATO üyeliği hedefiyle ilgili olarak gerçekleştirdiği mevzuat değişikliklerinin, temel ifade özgürlüğü hakkı üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceği düşünülebilir. Yine de, bu kısıtlamaların yakın zamanda uygulanması nedeniyle, sonucun ne olacağı şu anda belirsizdir.

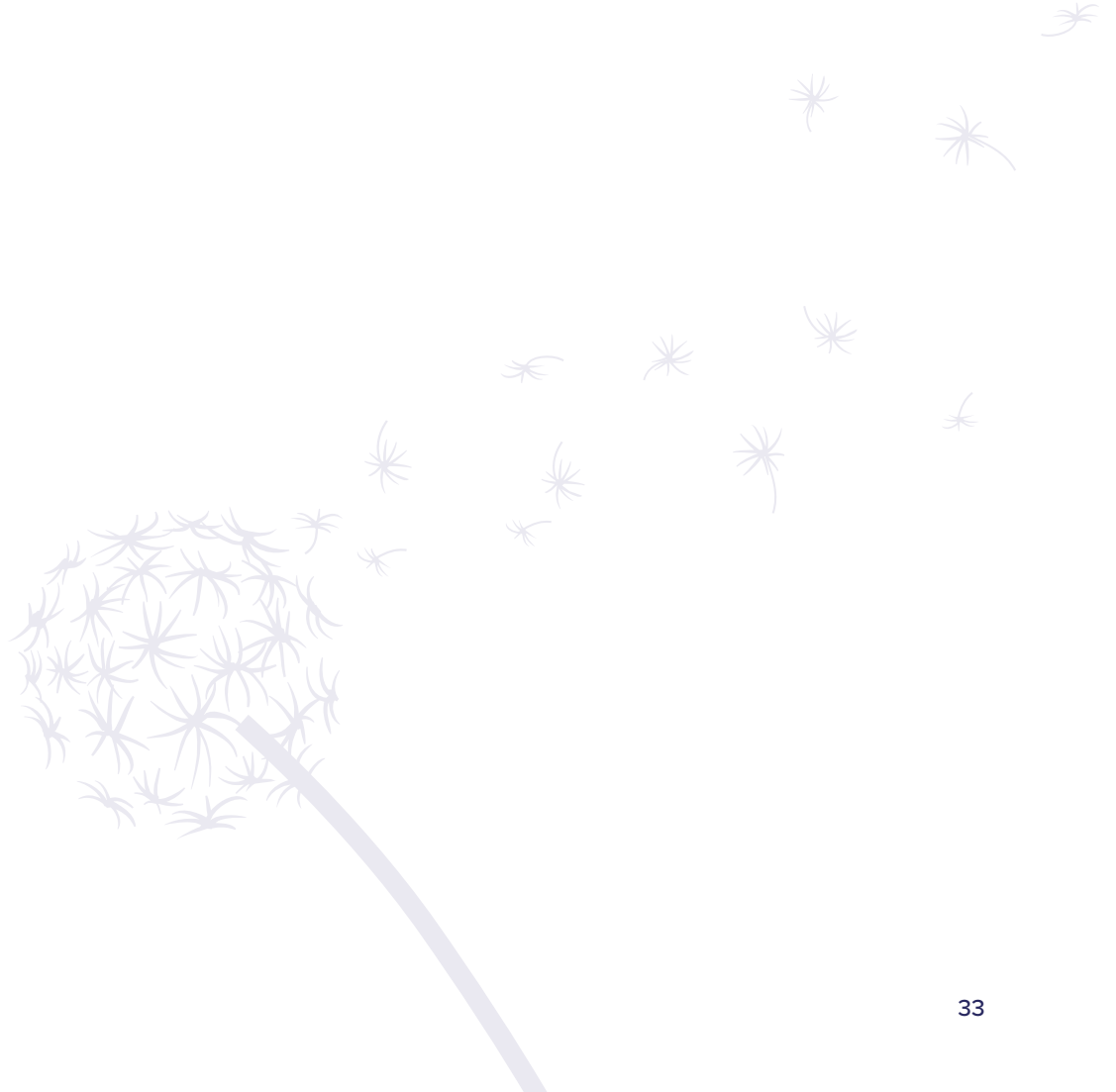
Nefret Söylemi

Daha önce belirtildiği gibi, nefret söylemi, büyük oranda, oldukça tartışmalı bir ifade türü olarak kabul edilmektedir. Tartışmalı iletişim biçimleri; şiddete teşvik, nefret söylemi, nefrete ve düşmanlığa tahrik gibi çeşitli kategorileri kapsamaktadır. İlgili koşullar, bazı ifadelerin ifade özgürlüğü kapsamına alınmasına, bazılarının ise bu kapsama alınmamasına neden olabilir. Bir ifadenin ifade özgürlüğünün kapsamına girdiği kararı verildikten sonraki ilk adım, söz konusu ifadeye sınırlama getirilip getirilemeyeceğinin değerlendirilmesi olmalıdır. Mevcut tartışma, nefretin tezahürünün insan hakları hukuku çerçevesinde ifade özgürlüğünün korunan biçimleri arasında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği veya bunun dışında tutulup tutulamayacağı sorusuna odaklanmaktadır.

AB hukukunun bir aracı olan 2008 Çerçeve Kararı, Üye Ülkelere, ırk, renk, din, soy veya ulusal veya etnik köken temelinde bireylere yönelik şiddet veya düşmanlığın aleni olarak kışkırtılmasını suç sayan yasalar çıkarma yükümlülüğü getirmektedir. Üye Ülkelerin bu düzenlemeye uyum konusunda zorluklarla karşılaşmaya devam ettiği görülmektedir.

Analiz, incelenen üç ülkeden ikisinin anayasasında nefret söyleminin ifade özgürlüğü kapsamında kabul edilemeyeceğine ilişkin hükümler bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ancak İsveç Anayasası'nda böyle bir hükmün yer almaması dikkat çekicidir. Ayrıca, bazı zorluklara rağmen, her üç ülkenin de nefret söylemini açıkça yasaklayan yasal çerçeveleri uygulamaya koyduğunu belirtmek gerekiyor. Bu ülkeler arasında Macaristan, uluslararası suçların alenen tasvip edilmesi, inkar edilmesi veya önemli ölçüde önemsizleştirilmesini suç sayan mevzuatı kabul etmemesi nedeniyle AB hukuku bağlamında bir ihlal davasına maruz kalmıştır. Benzer bir durum Litvanya'da da ortaya çıkmış ve mevzuatta çeşitli eksiklikler tespit edilmiştir.

Terörle mücadele ve dezenformasyonla ilgili endişelerin aksine, birçok insan hakları mekanizmasının vurguladığı gibi, her üç ülke de nefret söylemini ele alma biçimleri açısından uluslararası mekanizmalar tarafından ciddi bir şekilde incelenmektedir. Günümüzde, eleştirilerin mevzuat gereklilikleri yerine politikaların uygulanmasına yönelik olduğu görülmektedir. Bu nedenle öngörülen yasal tedbirlerle birlikte, ilgili kurallar da etkin bir şekilde uygulanmalıdır. Nefret söylemine karşı geleneksel yasal tedbirlerin uzun süredir mevcut olmasına rağmen, söz konusu tedbirlerin, özellikle internet ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte git gide kötüleşen soruna çözüm bulmakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Sonuç olarak, resmi kurumlar veya sosyal medya şirketleri gibi bu alanda sorumluluk taşıyan kuruluşların işbirliği yapması ve nefret söylemiyle etkili bir şekilde mücadele etmek için ciddi çaba sarf etmesi gerekmektedir.





Bleyen-Simon, K. (2023). Disinformation Landscape in Hungary. *EU DisinfoLab, June 2023*. URL: https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_HU_DisinfoFS.pdf

Colomina, C., Sánchez Margalef, H., & Youngs, R. (2021). The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world. *Brussels: European Parliament*, 1-19. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653635/EXPO_STU\(2021\)653635_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653635/EXPO_STU(2021)653635_EN.pdf)

Council of Europe Commissioner for Human Rights. (2021). Memorandum on freedom of expression and media freedom in Hungary. URL: <https://rm.coe.int/memorandum-on-freedom-of-expression-and-media-freedom-in-hungary/1680a1e67e>

Council of Europe Committee on Counter Terrorism. (2014). Profiles on Counter-Terrorism Capacity: Sweden. URL: <https://rm.coe.int/profiles-2014-sweden-en/1680641033>

Council of Europe Committee on Counter Terrorism. (2021). Profiles on Counter-Terrorism Capacity: Lithuania. URL: <https://rm.coe.int/profile-lithuania-may-2021-1-2768-1133-2099-v-1/1680a2b115>

Council of Europe Committee on Counter Terrorism. (2022). Profiles on Counter-Terrorism Capacity: Hungary. URL: <https://rm.coe.int/profile-november-2022-hungary/1680a94978>

European Commission against Racism and Intolerance. (2016). ECRI Report on Lithuania (fifth monitoring cycle). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania/16808b587b>

European Commission against Racism and Intolerance. (2018). ECRI Report on Sweden (fifth monitoring cycle). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-sweden/16808b5c58>

European Commission against Racism and Intolerance. (2019). Concluding observations on the combined ninth and tenth periodic reports of Lithuania CERD/C/LTU/CO/9-10. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/154/20/pdf/g1915420.pdf?token=Le26ntS6pHXDPEJaAS&fe=true>

European Commission against Racism and Intolerance. (2023). ECRI Report on Hungary (sixth monitoring cycle). *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-hungary-translation-in-hungarian-/1680aa687b>

European Commission. (2021). June infringements package: key decisions. *Brussels*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_2743

European Commission. (2021). Report to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “Protecting fundamental rights in the digital age – 2021 Annual Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights” COM(2021) 819 final, Brussels.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2022). Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism – Impact on fundamental rights and freedoms. *Luxembourg*. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/directive-eu-2017541-combating-terrorism-impact-fundamental-rights-and-freedoms#publication-tab-0>

Fézer, T. (2016). Short Thematic Report, National intelligence authorities and surveillance in the EU: Fundamental rights safeguards and remedies, Legal update, Country: Hungary. *Fundamental Rights Agency*. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/hungary-study-data-surveillance-ii-hu.pdf

Frėjutė-Rakauskienė, M., Šliavaitė, K., Kontvainė, V., Ivašauskaitė, I., Leonaitė, E., Adutavičiūtė, M. & Jurevičiūtė, G. (2022). Franet National contribution to the Fundamental Rights Report 2022, Lithuania. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fundamental_rights_report_2022-lithuania_.pdf

Giandomenico, J. & Linderstål, H. (2023). Disinformation Landscape in Sweden. *EU DisinfoLab, May 2023*. URL: https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/05/Sweden_DisinfoFactsheet.pdf

Human Rights Council. (2020). Visit to Hungary: report of the Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g20/111/59/pdf/g2011159.pdf?token=3WnkJWJZXvSDt4bMlb&fe=true>

Körtvélyesi, Z., Salàt, O., Mink, J., Fézer, T. & Majtényi, B. (2021). National contribution to the Fundamental Rights

Report 2021, Hungary. *European Union Agency for Fundamental Rights*. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fr2021_hungary-frr2021_en.pdf

Mays, B. (2023). Disinformation Landscape in Lithuania. *EU DisinfoLab, June 2023*. URL: https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2023/06/20230521_LT_DisinfoFS.pdf

OSCE. (2018). Joint declaration on freedom of expression and “fake news,” disinformation, and propaganda. *Secrecy and Society*, 1(2), 7. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>

Pershan, C. & Jonusaite, R. (2022). User-Guide to the EU Digital Services Act. *EU DisinfoLab, October 2022*. URL: https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2022/11/20221020_DSAUserGuide_Final.pdf

Polyák, G. (2023). Freedom of Speech and the Regulation of Fake News in Hungary - A Legal Fight against State-Generated Disinformation? In P. Oreste; B. Flavia & G. de Gregorio (eds): *Freedom of Speech and the Regulation of Fake News* (pp.264) Publisher: Larcier-Intersentia.

Samm, U. & Barbucci, G. (2019). Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://edz.bib.uni-mannheim.de/edz/doku/wsa/2018/ces-2018-6302-en.pdf>

Secretary-General, U. N. (2021). Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, A/77/287, 12.08.2022, § 41.

State Security Department of the Republic of Lithuania & Defence Intelligence and Security Service under the Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania. (2022). National Threat Assessment 2022. *Vilnius*. URL: <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2022/04/ANGL-el-.pdf>

United Nations Human Rights Committee. (2016). CCPR/C/SWE/CO/7: Concluding observations on the seventh periodic report of Sweden. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/ccprcsweco7-concluding-observations-seventh-periodic-report>

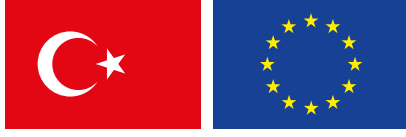
United Nations Human Rights Committee. (2018). CERD/C/SWE/CO/22-23: Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Concluding observations on the combined twenty-second and twenty-third periodic reports of Sweden. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/cerdcsweco22-23-committee-elimination-racial-discrimination>

United Nations Human Rights Committee. (2018). Concluding observations on the fourth periodic report of Lithuania. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/concluding-observations-fourth-periodic-report-lithuania>

United Nations. Human Rights Committee. (2012). *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations” Protect, Respect and Remedy” Framework*. Human Rights Committee.

van Hoboken, J., & Fathaigh, R. Ó. (2021). Regulating Disinformation in Europe: Implications for Speech and Privacy. *Journal of International, Transnational, and Comparative Law*, 6(1).

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.



Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.



Temel Haklar Sektör Koordinasyonunun Güçlendirilmesi Projesi

